

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย เรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ บุคลากร คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประชาชนในอำเภอผักไห่ ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือและสนับสนุน ให้การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ผลงานการวิจัยฉบับนี้คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นส่วนประกอบและเป็นฐานข้อมูลสำหรับผู้สนใจศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หากมีข้อบกพร่องประการใดคณะผู้วิจัย ขอน้อมรับเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป

คณะผู้วิจัย

2557

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสาน
ตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้วิจัย รสสุคนธ์ แยมทองคำ
นพปฎล ชิงทอง
ศศินันท์ ศาสตร์สาระ
มณฑาทิพย์ เตือนสุกแสง

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นตามอัตลักษณ์ของชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มจักสานตะกร้าหวายของอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อสร้างลายที่เป็นอัตลักษณ์ของอำเภอผักไห่ ด้วยการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่

จากการศึกษาพบว่า ผักไห่ เป็นชื่อของผักไทยโบราณชนิดหนึ่งมีลักษณะเป็นเถาเลื้อยใบเป็นแฉกๆ ผลมีรสขม หรือที่เรียกว่า มะระขึ้นก ผู้วิจัยจึงได้แนวความคิดจากใบของมะระขึ้นกที่มีลักษณะเป็นแฉกๆ มีสีเขียว มาปรับรูปแบบ โดยนำมาจักสานให้เป็นลายของตะกร้าหวายเพื่อสร้างความจดจำและเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของอำเภอผักไห่ ซึ่งจากการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ทำให้กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย ได้ต่อยอดการจักสานลายของตะกร้าหวายเพิ่มขึ้นเป็นลายต้นหมัน ซึ่งเป็นตราของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่งผลให้กลุ่มจักสานตะกร้าหวายได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเข้าร่วมประกวด Knowledge-Based OTOP : KBO ภายในปีเดียวกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบของบรรจุภัณฑ์ตามความต้องการของกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าคัดสรรตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ปี พ.ศ. 2557

Title of Dissertation The development of local handicraft products by participatory. A case study of rattan basket in Phak Hai district of Phranakhon Si Ayutthaya.

Author Rossukon Yamthongkam
Noppapadol Khingthong
Sasinan Sastsara
Montatip Duansuksang

Abstract

This case study is called the wicker basket handicraft Ampur Phakhai, Ayutthaya. The main idea of this study is to develop wicker basket designs into community identifiable products by local collaboratives. Qualitative research is conducted in this study which obtained data from local wicker basket handicraft groups in Phakhai, Ayutthaya. This research was a collaboration between local wicker basket handicraft groups of Phakhai, the Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Community Development Phakhai District, and the people in Phakhai.

Phakhai is the name of a bitter melon and its leaves look like the stars. Therefore, the wicker baskets from Phakhai were designed as star shapes to allow consumers to identify these products as originating in the Phakhai district. This community also developed the Sacred Fig Tree symbol, which is the logo of the Ayutthaya province, in wicker baskets. These were selected to represent the province in the Knowledge-Based OTOP: KBO Exhibition in 2014. The researchers developed these designs to fulfill product demand for the 2014 OTOP Exhibition.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(ก)
บทคัดย่อ	(ข)
สารบัญ	(ง)
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
ขอบเขตของโครงการวิจัย	2
วิธีดำเนินการวิจัยและแผนการดำเนินงาน	2
กรอบแนวคิดในการวิจัย	4
คำสำคัญ (Keyword)	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
ประวัติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	6
ประวัติความเป็นมาอำเภอผักไห่	14
ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย	17
การพัฒนาผลิตภัณฑ์	19
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development)	21
ข้อมูลตะกร้าหวาย จักสาน	22
ข้อมูลหัตถกรรมท้องถิ่น	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
บทที่ 3 การออกแบบและวิธีการวิจัย	
แสดงความคิดรวบยอดของเทคนิค AIC	40
แสดงขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	41
วิธีการดำเนินงาน	42
วิธีการดำเนินการวิจัยและแผนการดำเนินงาน	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
บริบทของชุมชนอำเภอผักไห่	44
ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	46
ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจักสานตะกร้าหวายที่ผู้ประกอบการต้องการพัฒนา	47
ศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยหัตถกรรมจักสาน	53
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการศึกษา	70
ข้อเสนอแนะระดับชุมชน	73
ข้อเสนอแนะระดับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง	73
ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป	73
บรรณานุกรม	

ศวพ.
 มทร.สุวรรณภูมิ

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

กระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาทั้งนี้ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างยอมรับกันว่า การพัฒนาที่มุ่งแต่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมิได้ยึด "คน" เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาหรือมิได้ให้ประชาชนเข้ามามี "ส่วนร่วม" นั้น ส่งผลให้บังเกิดความล้มเหลวของการพัฒนา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาที่ทอดทิ้งประชาชน ประชาชนกลายเป็นผู้ร่วม (Passive Participation) ในการพัฒนา ไม่ได้เป็นผู้ที่มีส่วนให้ หรือมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนา (Active Participation) ปัจจุบันถนนทุกสายของการพัฒนาได้มุ่งไปสู่ "การมีส่วนร่วม" ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของประชาชนที่จะเข้ามาแสดงความคิดเห็นในการกำหนดรูปแบบการพัฒนา ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ของชุมชนและท้องถิ่น การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งหมายถึงประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง (Involvement) ในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาและร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชน อันจะส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นและความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการเพื่อให้บรรลุ "การพึ่งตนเอง" ของชุมชน อันเป็นเป้าประสงค์ของการพัฒนาอย่างแท้จริง จากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจต่อไปในอนาคต

เอกลักษณ์ทางสังคมของชาวอยุธยาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและธุรกิจชุมชนที่เกิดจากครอบครัวและชุมชน ล้วนมาจากรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกลายเป็นรากฐานของชาติและเป็นธุรกิจระดับโลก ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสามารถสืบสานต่อไปได้ก็ต่อเมื่อมาจากความเข้มแข็งของชุมชนเอง (วัฒนา บรรเทิงสุข, 2546: 4) ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น จึงควรต้องทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะความเข้มแข็งของท้องถิ่นหรือชุมชนจะเป็นรากฐานการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยให้คนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ อาศัยความร่วมมือจากนักวิชาการและนักพัฒนาจากภายนอกของชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาขีดความสามารถของคนที่อยู่กับปัญหา เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว

จากการศึกษาข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยต้องการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมกรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นตามอัตลักษณ์ของชุมชน
2. เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นของอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของอำเภอ

4. ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Area) โดยผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มจักสาน อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีความสนใจในการร่วมพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

ขอบเขตด้านระยะเวลา

การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ดำเนินการระหว่างเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนตุลาคม 2555 สิ้นสุดเดือนสิงหาคม 2557 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 2 ปี

5. วิธีดำเนินการวิจัยและแผนการดำเนินงาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะของอำเภอผักไห่ กลุ่มจักสาน และลักษณะของผลิตภัณฑ์
2. ข้อมูลปฐมภูมิ จากการสำรวจพื้นที่เข้าพบกลุ่มจักสานในเขตอำเภอผักไห่ เพื่อกำหนดพื้นที่ให้การวิจัย

ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. คัดเลือกชุมชน
2. สร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ภาพกับชุมชน
3. เตรียมบุคลากรในการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยภาคสนามร่วมกับชุมชน นักพัฒนา นักวิจัยและนักวิชาการ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

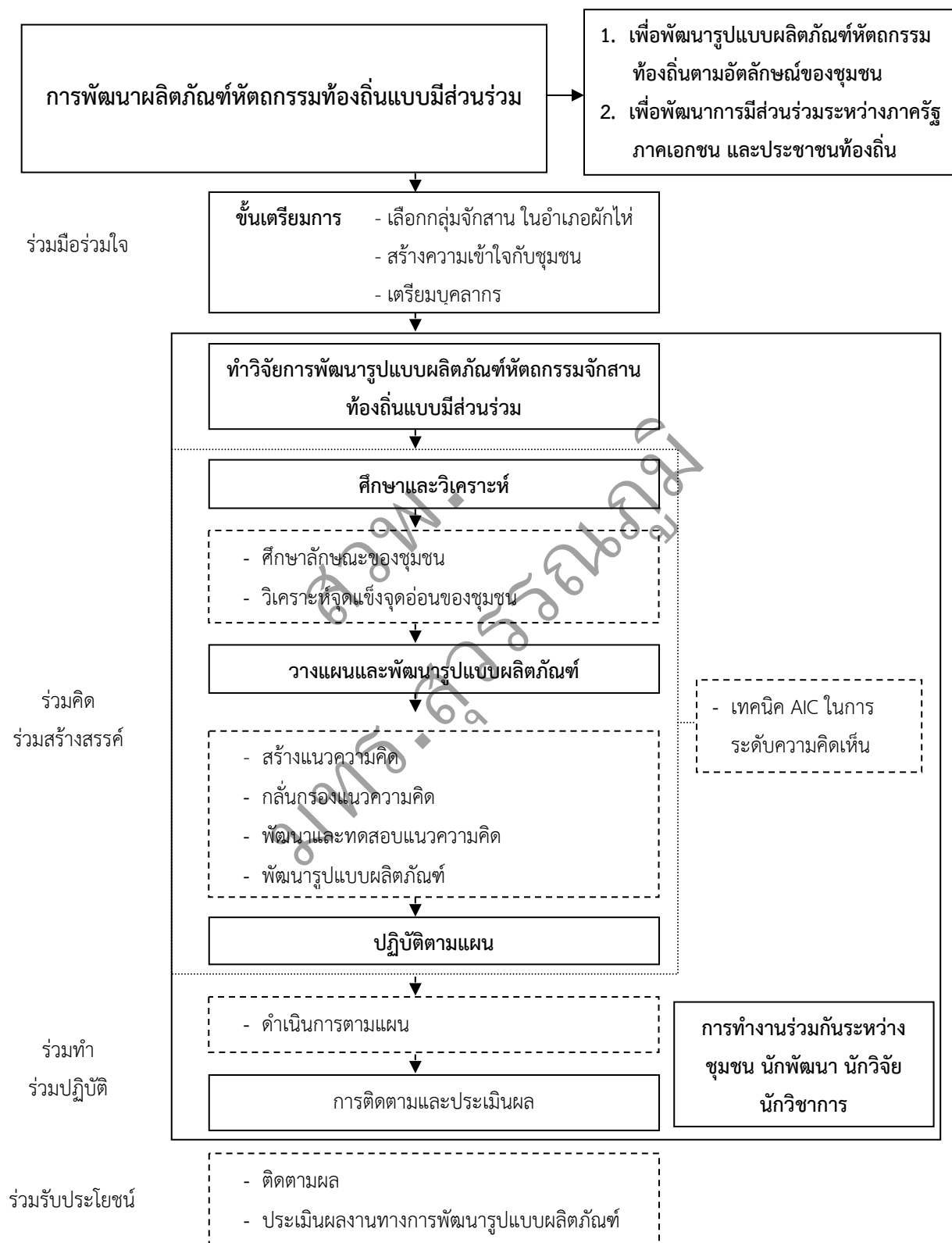
ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ศึกษาและวิเคราะห์
 - ศึกษาลักษณะของชุมชน
 - วิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชน เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์
2. วางแผนและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์
 - สร้างแนวความคิด
 - กลั่นกรองแนวความคิด
 - พัฒนาและทดสอบแนวความคิด
 - พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์
3. ปฏิบัติตามแผน โดยดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น

ผู้วิจัยนำเสนอการสรุปผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น แล้วนำเสนอในรูปแบบของเอกสารและด้วยวาจา แก่ชุมชน นักพัฒนา หน่วยงานภาครัฐ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

7. คำสำคัญ (keyword) ของโครงการวิจัย

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเครื่องมือเครื่องใช้ที่สร้างขึ้นด้วยมือเป็นหลักที่เกิดจากคนในท้องถิ่น โดยอาศัยภูมิปัญญาและงานทางด้านศิลปะมาประกอบการสร้างขึ้น

เครื่องจักสาน หมายถึง เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์ คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

การพัฒนา หมายถึง การทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ รวมทั้งการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม และจิตใจ

แบบมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย

ตะกร้าหวาย หมายถึง การทำให้ส่วนของไม้ไผ่ หรือหวาย กลายสภาพเป็นแฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อย หรือการใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบางๆ ที่เรียกว่า ตอก มาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

ท้องถิ่น หมายถึง ถิ่นฐานที่อยู่ของมนุษย์ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มหรือหน่วยของพื้นที่ย่อยลงมา ตั้งแต่บ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เทศบาล จังหวัด

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ประวัติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ประวัติความเป็นมาอำเภอผักไห่
3. ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย
4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์
5. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
6. ข้อมูลตะกร้าหวาย จักสาน
7. ข้อมูลหัตถกรรมท้องถิ่น
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ประวัติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือเรียกสั้นๆ ว่า "อยุธยา" ตั้งอยู่ในภาคกลาง เป็นเมืองหลวงเก่าของไทย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1893 โดยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง หรือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ในเวลา 417 ปีที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีกษัตริย์ปกครอง 34 พระองค์ จาก 5 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง นับเป็นราชธานีของไทยที่มีอายุยืนยาวที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่อยู่ในดินแดนแหลมทองแห่งนี้

ตราประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อราวศักราช 721 ปีชกาล โทศก วันศุกร์ เดือนห้า ขึ้นหกค่ำ เพลา 3 นาฬิกา 9 บาท หรือตรงกับวันที่ 3 เมษายน พุทธศักราช 1893 พระเจ้าอยู่ทองทรงสถาปนาอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ขึ้นที่ ตำบลหนองโสน ซี่พ้อพราหมณ์ได้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบาตร สุมเพลิง ชื่อพิธีทำเพื่อแก้เสนียด ได้สังข์ทักษิณาวัตรขอนหนึ่ง ใต้ต้นหมัน เพราะเหตุดังกล่าว จึงเป็นรูปสังข์ทักษิณาวัตร ประดิษฐานอยู่บนพานทองบรรจุไว้ภายใน ปราสาท 1 หลัง ใต้ต้นหมัน

พันธุ์ไม้มงคลพระราชทาน

หมัน พันธุ์ไม้พระราชทานเพื่อปลูกเป็นมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cordia cochinchinensis* Gagnep. วงศ์ BORAGINACEAE ไม้ต้น สูง 5 - 15 เมตร เปลือกต้นสีเทาคล้ำ ใบเดี่ยวเรียงสลับ แผ่นใบ รูปไข่ กว้างประมาณ 7 เซนติเมตร ยาว 15 เซนติเมตร ปลายใบทู่ โคนใบกว้าง ดอกสีขาว ผลแก่ เปลือกสีชมพู มีของเหลวภายในเหนียวมากห่อหุ้มเมล็ด นิเวศวิทยา พบมากในป่าชายเลนที่ดินค่อนข้างแข็ง ฝั่งทะเลอ่าวไทย ขยายพันธุ์ โดยเมล็ด ประโยชน์เปลือกใช้ทำปอ ใช้ทำหมันดอกยาแนวเรือ ของเหลวในผลที่ห่อหุ้มเมล็ดเหนียวมากใช้ทำกาว

ดอกไม้ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ดอกโสน (*Sosbania roxvurghi*, Merr) เนื้ออ่อน โตเร็ว ลำต้นอวบ ปลูกและขึ้นเองตามแม่น้ำลำคลอง หนองบึงทั่วไปในภาคกลาง ดอกสีเหลืองออกเป็น ช่อห้อยแลเหลืองอร่าม คล้ายทองไปทั่วทุกแห่ง ดอกโสนใช้รับประทานเป็นอาหารได้ เมื่อ พ.ศ. 1893 พระเจ้าอยู่ทองทรงตั้งเมืองขึ้นใหม่ที่ตำบล เวียงเหล็ก ทรงเลือกชัยภูมิที่จะตั้งพระราชวัง ทรงเห็นว่าที่ตำบลหนองโสนเหมาะสม เพราะมีต้นโสนมาก ดอกโสนออกดอกเหลืองอร่ามคล้ายทองคำ แลสะพรั่งตา ดังนั้น ดอกโสนจึงถือได้ว่าเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การปกครอง

1. **เขตการปกครอง** แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ 209 ตำบล 1,452 หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 33 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 121 แห่ง ประชากร ณ เดือนมิถุนายน 2553 รวมทั้งสิ้น 778,563 คน เป็นชาย 376,243 คน เป็นหญิง 402,320 คน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จำนวน 64,794 คน และอำเภอที่มีประชากรน้อยที่สุด ได้แก่ อำเภอบ้านแพรก จำนวน 6,910 คน มีสมาชิกวุฒิสภา 1 คน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน 5 คน

2. **หน่วยราชการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา** มีส่วนราชการส่วนภูมิภาค 33 หน่วยงาน ส่วนราชการส่วนกลางที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค 57 หน่วยงาน รัฐวิสาหกิจ 24 แห่ง หน่วยงานอิสระ 9 แห่ง

ด้านเศรษฐกิจ

1. **ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP = Growth Provincial Product)** ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (GPP) ปี 2551 มีมูลค่า 419,657 ล้านบาท สาขาการผลิตของจังหวัดส่วนใหญ่อยู่นอกภาคเกษตร มีมูลค่ารวม 408,932 ล้านบาท และสาขาการผลิตที่สำคัญคือสาขาอุตสาหกรรม มีมูลค่า 353,740 ล้านบาท รองลงมาคือสาขาการขายส่งขายปลีก มีมูลค่า 11,977 ล้านบาท สำหรับภาคเกษตร มีมูลค่ารวม 10,725 ล้านบาท รายได้เฉลี่ย GPP Per capita (Bath) เท่ากับ 548,678 บาท/คน/ปี อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในปี 2551 เพิ่มขึ้นจากปี 2550 คิดเป็นร้อยละ 21.45

2. **การอุตสาหกรรม** เนื่องจากทำเลของจังหวัดเหมาะสมกับการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เพราะการคมนาคมสะดวกใกล้เมืองท่าและตลาด ดึงดูดให้โรงงานเข้ามาประกอบการจำนวนมาก ปัจจุบันภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกิจกรรมที่สำคัญทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มและนำรายได้เข้าจังหวัดรวมทั้งจังหวัดตั้งอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุน เขต 2 มีนิคมอุตสาหกรรม 3 แห่ง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค) และนิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร มีเขตประกอบการอุตสาหกรรม 2 แห่ง ได้แก่ เขตประกอบการอุตสาหกรรมแพตเตอร์แลนด์วังน้อย และเขตประกอบการอุตสาหกรรมสวนอุตสาหกรรมโรจนะ ในจำนวนนี้หลายโรงงานผลิตสินค้าไฮเทคและสินค้าส่งออกที่มีมูลค่าเพิ่มสูง จึงมีความต้องการใช้แรงงานที่มีความรู้และฝีมือ และแรงงานฝ่ายผลิตจำนวนมาก โดยมีโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับอนุญาตประกอบกิจการรวม 2,019 โรงงาน เงินทุนรวม 305,446.26 ล้านบาท จ้างคนงาน 240,935 คน มีโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับอนุญาตประกอบกิจการใหม่ในปีงบประมาณ 2553 จำนวน 80 โรงงาน ขอย้าย 9 โรงงาน เลิกกิจการ 4 โรงงาน สรุบบัณฑิตขยายตัวภาคอุตสาหกรรม จำนวน 76 โรงงาน (ร้อยละ 4.15) เงินลงทุน 9,577.25 ล้านบาท (ร้อยละ 3.24) การจ้างงาน 8,617 คน (ร้อยละ 3.71) (ข้อมูล ณ 31 สิงหาคม 2553)

โรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งออกเป็น 21 สาขา อุตสาหกรรมที่มีโรงงานมาก 3 อันดับแรกคือ อุตสาหกรรมแปรรูปโลหะ จำนวน 209 โรงงาน อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ จำนวน 195 โรงงาน และอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 188 โรงงาน สำหรับเงินลงทุนที่มีมาก 3 อันดับแรก คือ อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 102,333.45 ล้านบาท อุตสาหกรรมผลิตเครื่องจักรกล จำนวน 51,857.86 ล้านบาท และอุตสาหกรรมแปรรูปโลหะ จำนวน 16,393.34 ล้านบาท

3. การพาณิชย์กรรม ในปี 2553 จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีผู้ประกอบการจดทะเบียนจัดนิติบุคคลจดทะเบียนตั้งใหม่เดือนสิงหาคม มีจำนวน 45 ราย แบ่งเป็น บริษัทจำกัด จำนวน 28 ราย ห้างหุ้นส่วนจำกัด จำนวน 17 ราย ซึ่งมีปริมาณการจดทะเบียนนิติบุคคลลดลงจากเดือนที่ผ่านมา 9 ราย คิดเป็นร้อยละ 16.67 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเดียวกันของปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 9.76 โดยมีเงินทุนจดทะเบียนรวมทั้งสิ้นจำนวน 60.15 ล้านบาท ส่วนใหญ่ประกอบกิจการค้าส่งค้าปลีกฯ อุตสาหกรรมการผลิต อสังหาริมทรัพย์ฯ การก่อสร้าง สำหรับนิติบุคคลจดทะเบียนเล็กมีจำนวน 9 ราย โดยแบ่งเป็นบริษัทจำกัด จำนวน 2 ราย และห้างหุ้นส่วนจำกัด จำนวน 7 ราย หุ้นจดทะเบียนเล็กรวมทั้งสิ้น จำนวน 15.80 ล้านบาท ธุรกิจที่จดทะเบียนเล็กส่วนใหญ่ประกอบกิจการค้าส่งค้าปลีกฯ และการก่อสร้าง

การเป็นศูนย์กลางการคมนาคม การเดินทางสะดวกทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางเรือ ทำให้มีผู้ประกอบการมาตั้งโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตร คลังสินค้าขนาดใหญ่ ห้องเย็น และกิจการโรงสีในจังหวัดจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา บางปะอิน วังน้อย และอุทัย และยังมีศูนย์กลางการค้า ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ และขนาดกลาง เช่น ห้างสรรพสินค้า เทสโก้โลตัส บิ๊กซี โรบินสัน ตลาดกลางเพื่อการเกษตร และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศ ส่งผลให้จังหวัดมีรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อย

สินค้าขาออกของจังหวัดที่สำคัญ ได้แก่ สินค้าเกษตร เช่น ข้าว มะม่วง สัตว์น้ำจืด ไม้แปรรูป อิฐมอญ และสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง ส่วนสินค้านำเข้าของจังหวัด ได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภค วัสดุก่อสร้าง น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องมือเครื่องจักรกลที่ใช้ในอุตสาหกรรมการเกษตร และไม้ซุง

ด้านสังคม

1. การศึกษา มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ และระดับอาชีวศึกษา 7 แห่ง ระดับก่อนประถมและประถมศึกษาแบ่งเขตการศึกษาออกเป็น 2 เขตพื้นที่การศึกษา คือ

(1) เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยาเขต 1 ครอบคลุม 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบางปะอิน อำเภอนครหลวง อำเภอบางปะหัน อำเภอบ้านแพรก

อำเภอภาชี อำเภอมหาราช อำเภอวังน้อย และอำเภออุทัย ข้อมูล ณ วันที่ 10 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2552 มีสถานศึกษารวม 234 แห่ง โดยมีนักเรียนรวม 80,738 คน นักเรียนโรงเรียนรัฐบาลรวม 58,965 คน นักเรียนโรงเรียนเอกชนรวม 21,773 คน ข้าราชการครูทั้งหมด 2,996 คน

(2) เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยาเขต 2 ครอบคลุม 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสนา อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอผักไห่ อำเภอบางปะอิน อำเภอบางบาล อำเภอบางไทร อำเภอบางซ้าย ในปี พ.ศ. 2551 มีสถานศึกษารวม 207 แห่ง จำนวนนักเรียนทั้งหมดรวม 52,981 คน มีนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลรวม 41,402 คน นักเรียนโรงเรียนเอกชนรวม 11,575 คน ข้าราชการครูทั้งหมด 2,318 คน

2. การศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

ศาสนา : ประชากรนับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 83.21 ศาสนาอิสลาม ประมาณร้อยละ 15 และศาสนาคริสต์ ประมาณร้อยละ 1.79 มีศาสนสถานในจังหวัดทั้งสิ้น 1,682 แห่ง แยกเป็นวัด 1,520 วัด ที่พักสงฆ์ 5 แห่ง มัสยิด 60 แห่ง และโบสถ์คริสต์ 11 แห่ง ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 86 แห่ง มีพระภิกษุจำนวน 5,128 รูป สามเณร 349 รูป

ศิลปะ : มีศูนย์ศิลปาชีพบางไทร หอศิลป์อยุธยา และหอศิลป์แห่งชาติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัฒนธรรม : เป็นที่ตั้งของโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน 17 แห่ง อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 1 แห่ง ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 1 แห่ง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 2 แห่ง และพิพิธภัณฑ์บ้านแพรก ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำลพบุรี 1 แห่ง ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด 1 แห่ง ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ 4 แห่ง สภาวัฒนธรรมจังหวัด 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมอำเภอ 16 แห่ง สภาวัฒนธรรมตำบล 206 แห่ง และศูนย์วัฒนธรรมในสถานศึกษา 22 แห่ง

3. การสาธารณสุข

(1) เน้นด้านการส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมและป้องกันโรค การรักษาพยาบาลและการฟื้นฟูสุขภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนทุกคนมีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสามารถให้บริการครอบคลุมพื้นที่ในเขตชุมชนเมืองและชนบท ผ่านสถานบริการสาธารณสุขภาครัฐและเอกชน ดังนี้

- โรงพยาบาลศูนย์ ขนาด 445 เตียง 1 แห่ง (รพ.พระนครศรีอยุธยา)
- โรงพยาบาลทั่วไป ขนาด 160 เตียง 1 แห่ง (รพ.เสนา)
- โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 60 เตียง 2 แห่ง (รพ.บางปะอิน และ รพ.สมเด็จพระสังฆราช)
- โรงพยาบาลชุมชน ขนาด 30 และ 10, 9 เตียง 12 แห่ง (รพ.บางบาล รพ.บางไทร รพ.บางปะหัน รพ.ผักไห่ รพ.ภาชี รพ.ลาดบัวหลวง รพ.วังน้อย รพ.อุทัย รพ.ท่าเรือ รพ.บางซ้าย รพ.มหาราช และ รพ.บ้านแพรก)

- โรงพยาบาลเอกชน 4 แห่ง (รพ.ราชธานี รพ.ศุภมิตรเสนา รพ.นวนคร 2 และ รพ.พีรเวช)
- สถานีอนามัย 206 แห่ง ศูนย์สุขภาพชุมชน 9 แห่ง
- ศูนย์บริการสาธารณสุขเทศบาล 2 แห่ง (เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา และเทศบาลตำบลท่าเรือ)
- สถานพยาบาลสาธารณสุขของเอกชน (คลินิก) 104 แห่ง ร้านขายยา 292 แห่ง

(2) อัตรากำลังบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในภาครัฐและเอกชน มีแพทย์จำนวน 125 คน ทันตแพทย์ 37 คน เภสัชกร 59 คน พยาบาลวิชาชีพ 1,236 คน พยาบาลเทคนิค 166 คน และพนักงานสาธารณสุข 606 คน และมีอัตราส่วนต่อประชากรตามลำดับ แพทย์ 1 : 6,011 คน ทันตแพทย์ 1 : 20,577 คน เภสัชกร 1 : 12,735 คน พยาบาลวิชาชีพ 1 : 776 คน พยาบาลเทคนิค 1 : 4,526 คน และพนักงานสาธารณสุข 1 : 3,528 คน

(3) หลักประกันสุขภาพประชากรมีหลักประกันสุขภาพ ปี 2551 จำนวน 788,195 คน

4. อาชญากรรม การดำเนินงานตามมาตรการป้องกันและปราบปรามการเกิดอาชญากรรม มีการจับกุมผู้กระทำความผิด แยกตามประเภทกลุ่มความผิด ในปี 2551 ดังนี้

- (1) คดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ จำนวน 85 คดี จับกุมได้ 57 คดี
- (2) คดีประทุษร้ายต่อชีวิตร่างกายและเพศ จำนวน 473 คดี จับกุมได้ 253 คดี
- (3) คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน จำนวน 1,400 คดี จับกุมได้ 783 คดี
- (4) คดีที่น่าสนใจ จำนวน 654 คดี จับกุมได้ 150 คดี
- (5) คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย จำนวน 4,476 คดี จับกุมได้ 6,473 คดี

ด้านการเกษตรกรรม

1. การใช้ดินเพื่อการเกษตร จังหวัดมีพื้นที่ทั้งหมด 1,597,900 ไร่ ในปี 2552 มีพื้นที่ทำการเกษตร รวมทั้งสิ้น 1,126,456 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 40.50 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด แยกเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปี 1,074,861 ไร่ ข้าวนาปรัง 628,793 ไร่ พื้นที่ปลูกไม้ผล 37,559 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชผัก 7,928 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชไร่ 5,596 ไร่ พื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ 375 ไร่ มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 39,041 คน จังหวัดมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว มะม่วง ส้มเขียวหวาน ถั่วลิสง และสัตว์เศรษฐกิจ ได้แก่ ไก่ เป็ด สุกร โค กระบือ และสัตว์น้ำจืด

2. แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร จังหวัดมีการใช้น้ำทำการเกษตรกรรมสูง แม้จะมีโครงการชลประทานตั้งอยู่ในพื้นที่ถึง 13 โครงการ แต่ก็มีบางครั้งที่เกิดการขาดแคลนน้ำในบางพื้นที่ เพราะพื้นที่ชลประทานมีเพียง 1,421,615 ไร่ แต่พื้นที่ในการส่งน้ำมีถึง 1,472,723 ไร่ จังหวัดได้อาศัยน้ำจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อสนับสนุนการดำเนินการด้านการเกษตรและด้านอุตสาหกรรมอีกทางหนึ่งด้วย

3. การผลิตและการแปรรูปสินค้าเกษตรและอาหารคุณภาพ จังหวัดได้รณรงค์การผลิตสินค้าเกษตร ภายใต้มาตรฐานการผลิตแบบการเกษตรที่ดีที่เหมาะสม หรือ GAP (Good Agricultural Practice) ทั้งด้านพืช ด้านประมง และด้านปศุสัตว์ ได้แก่ ข้าว พืชผัก กลัวยหอม กลัวยไ่มะม่วง ใก่เนื้อ ใก่ไข่ กุ้งก้ามกราม ปลาตูก ปลาช่อน รวมทั้งส่งเสริมกลุ่มผู้ผลิต/ผู้ประกอบการแปรรูปและผลิตภัณฑ์อาหารปลอดภัยที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน จำนวน 11 กลุ่ม ที่กระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ รวม 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอท่าเรือ (1 กลุ่ม) อำเภอบางไทร (1 กลุ่ม) อำเภอบางบาล (2 กลุ่ม) อำเภอผักไห่ (2 กลุ่ม) อำเภอมหาราช (3 กลุ่ม) อำเภอเสนา (1 กลุ่ม) อำเภอบางปะหัน (1 กลุ่ม) ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตและผู้ประกอบการดังกล่าวเป็นกลุ่มที่ได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนกับกรมส่งเสริมการเกษตรแล้ว นอกจากนี้จังหวัดยังมีระบบการวัด การตรวจสินค้าย้อนกลับการเกษตร ดังนี้

(1) ด้านพืช มีระบบตรวจรับรองมาตรฐานการผลิตแบบการเกษตรที่ดีที่เหมาะสมหรือ GAP (Good Agricultural Practice) โดยมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์วิจัยข้าวพระนครศรีอยุธยา สำนักงานเกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ติดตามตรวจสอบขั้นตอนการผลิตของพืชแต่ละชนิดก่อนที่จะออกใบรับรองการผลิตให้แก่เกษตรกร โดยใบรับรองการผลิตมีอายุ 1 ปี ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องยื่นคำขอและรับการตรวจสอบทุกปี

(2) ด้านปศุสัตว์ มีระบบการตรวจสินค้า

1) การนำลูกใก่เนื้อเข้าฟาร์ม จะต้องขออนุญาตต่อสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด เพื่อนำลูกใก่เนื้อเข้ามาเลี้ยงภายในฟาร์ม โดยสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดจะทำการตรวจสอบฟาร์มผลิตลูกใก่ดังกล่าวจากกรมปศุสัตว์ว่าเป็นฟาร์มมาตรฐานของกรมปศุสัตว์หรือไม่ นอกจากนี้จะต้องให้สัตวแพทย์ของกรมปศุสัตว์หรือสัตวแพทย์ประจำฟาร์มรับรองการปลอดโรค จึงจะได้รับใบอนุญาตให้นำลูกใก่เข้ามาเลี้ยงได้

2) ระบบการเลี้ยงของแต่ละฟาร์มจะต้องได้มาตรฐาน GAP โดยจะมีเจ้าหน้าที่สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด ติดตาม ตรวจสอบขั้นตอนการผลิตของแต่ละฟาร์มให้ถูกต้องตามมาตรฐานที่กำหนดจึงจะออกใบรับรองฟาร์มมาตรฐานให้ โดยใบรับรองมาตรฐานมีอายุ 1 ปี เช่นกัน และในปี 2552 มีฟาร์มได้ใบรับรองมาตรฐาน จำนวน 62 ฟาร์ม

3) การจำหน่ายใก่เนื้อออกจากฟาร์ม ฟาร์มที่จำหน่ายใก่เนื้อออกจากฟาร์มจะต้องขอใบเคลื่อนย้ายจากสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด และต้องระบุสถานที่ปลายทางด้วย โดยในปี 2551 สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดออกใบอนุญาตให้นำใก่ฟาร์มส่งโรงฆ่า โดยแยกเป็นโรงฆ่าเพื่อการส่งออก จำนวน 43 ฟาร์ม 10,231,842 ตัว และโรงฆ่าเพื่อจำหน่ายภายในประเทศ จำนวน 19 ฟาร์ม 4,106,976 ตัว

(3) สำนักงานประมงจังหวัดควบคุมการซื้อ - ขาย กุ้งขาว โดยมีหนังสือกำกับการจำหน่ายสัตว์น้ำ ซึ่งมีรายละเอียดทั้งในส่วนข้อมูลผู้เลี้ยง ข้อมูลผู้ซื้อ และข้อมูลกรณีซื้อขายหลายทอด สำหรับสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) จังหวัดมีผลิตภัณฑ์จำนวน 567 ผลิตภัณฑ์ ได้ดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทั้งในด้านการพัฒนาคุณภาพสินค้า การส่งเสริมการตลาด และการพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการกลุ่ม จนมียอดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

ปี 2550 มียอดจำหน่าย 1,318 ล้านบาท

ปี 2551 มียอดจำหน่าย 1,321 ล้านบาท

ปี 2552 มียอดจำหน่าย 1,412 ล้านบาท

ปี 2553 มียอดจำหน่าย 1,542 ล้านบาท

ทรัพยากรธรรมชาติ

จังหวัดมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านถึง 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย และมีลำคลองใหญ่ย่อยประมาณ 1,254 สายคลอง ทำให้ดินมีลักษณะถึง 6 ประเภท คือ ดินเหนียว 1,054,080 ไร่ ดินเหนียวปนดินร่วน 207,716 ไร่ ดินเหนียวปนดินทราย 47,942 ไร่ ดินร่วนปนดินทราย 12,300 ไร่ ดินทราย 8,500 ไร่ และดินร่วน 300 ไร่ นับเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะดินร่วนปนดินทรายสีเทาอมเหลืองที่อำเภอบางบาล และอำเภอบางปะหัน เหมาะในการทำอริฐมอญได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีทรายมากตามบริเวณลุ่มแม่น้ำลำคลอง ได้แก่ เขตอำเภอบางบาล อำเภอบางปะหัน อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบางปะอิน ส่วนใหญ่เป็นทรายที่ใช้ถมที่เพื่อการก่อสร้าง

2. ประวัติความเป็นมาอำเภอผักไห่

อำเภอผักไห่ ความหมายของคำว่า “ผักไห่” จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้คำนิยามไว้ มะระ น. ชื่อไม้เถาชนิด *Momordica Charantia* ในวงศ์ Cucurbitaceae ผลขรุขระ รสขม กินได้ อีกกระแสหนึ่งกล่าวว่า คำว่า “ผักไห่” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า “ผักไห” เนื่องจากในสมัยโบราณชาวบ้านนิยมทำผักดองในไหไว้มาก หรืออาจเพี้ยนมาจาก “ปากไห” หรือ “ปากไห้” มากกว่า เพราะจากหลักฐานนิราศสุพรรณบุรีของนายมี ศิษย์คนหนึ่งของสุนทรภู่ ได้เขียนถึงอำเภอผักไห่เมื่อครั้งตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้นอำเภอผักไห่ เมื่อปี พ.ศ. 2414 ได้เขียนคำว่าผักไห่เป็นปากไห่ ในนิราศของท่านว่า “พยายามหนึ่งถึงสถานบ้านปากไห่” และอีกตอนหนึ่งว่า “จนรุ่งแจ้งแสงสว่างจ้า ดูคูหาถิ่นฐานบ้านปากไห่” และในนิราศสุพรรณของนายมีก็ได้เขียนถึงว่า “แต่วัดทุ่งท่าเหมือนหน้าน้ำ ทั้งสองลำล่องเลื่อนจนเพื่อนหลงไปถึงบ้านปากไห่ เหมือนใจจง แล้ววกลงออกทุ่งเที่ยงมุ่มมอญ”

ประยูร จรรย์วรงค์ (2530) กล่าวว่า ผักไห้ คือ เถาไม้เลื้อยชนิดหนึ่งที่มีใบและลูก มีรสขม เป็นอาหารตระกูลมะระ (ขึ้นก) มีสรรพคุณทางยาเจริญอาหาร ภาษา เกษศาสตร์ตามตำราภาษาอังกฤษ

เหล่านี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่มีมาแต่โบราณ ที่มีทั้ง “ผักไห้” หรือ “ปากไห้” และโดยความจริง อาจจะเป็นคำที่เรียกชื่อผักอีกชนิดหนึ่งก็ได้ เพราะผักไห้เป็นชื่อของหญ้าชนิดหนึ่งที่มีใบคล้ายใบไม้เลื้อยแผ่ไปตามดินขอบขึ้นในที่น้ำขังชื้นและมีลักษณะคล้ายๆ ผักปราบที่มีขึ้นอยู่ทั่วไป ในสมัยนั้น ในชุมชนผักไห้อาจมีต้นผักไห้ หรือต้นผักปราบขึ้นอยู่มาก เพราะลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังชื้น เหมาะที่ต้นหญ้าชนิดนี้ขยายพันธุ์ได้รวดเร็ว ในสมัยโบราณมักจะเรียกชื่อบ้านหรือหมู่บ้านตามสิ่งแวดล้อม ดังเช่น ตำบลผักไห่นี้มีต้นผักไห้ขึ้นอยู่มากก็เลยเรียกชื่อหมู่บ้านหรือบ้านนั้นว่า บ้านผักไห้ มาจนทุกวันนี้ก็เป็นได้

ประวัติอำเภอผักไห้ หากจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของอำเภอผักไห้ ว่ามีมาตั้งแต่ครั้งใดสมัยใดก็อาจจะหาหลักฐานได้ยาก แต่จากหนังสือ “ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ และหนังสือสารคดีอยุธยา 2538” กล่าวว่า “อำเภอผักไห้ เป็นอำเภอที่อยู่เขตปกครองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มาตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจในแคว้นทวารวดีทั้งหมด และจากหลักฐานที่เราค้นพบจากหนังสือ 400 ปี แห่งการสวรรคต สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2148 - 2548)” ในเส้นทางเดินทัพของทหารพม่าที่ยกเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของพระองค์ท่านนั้น ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า “ฝ่ายกองทัพพม่าของพวกหงสาวดี เทียวเล็ดลอดสอดแนมเข้ามาได้จนถึงบางกะทิง ใกล้บ้านผักไห้ในแขวงจังหวัดพระนคร” ทั้งหมดนี้ แสดงว่า อำเภอผักไห่นั้นประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย แต่ก็เป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่โตและมีบทบาททางการเมืองมากนัก จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงแบ่งเขตการปกครองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ออกเป็น 4 แขวง ได้แก่ 1) แขวงนครใน 2) แขวงอุทัย 3) แขวงรอบกรุง และ 4) แขวงเสนา

อำเภอผักไห้ แต่เดิมไม่ได้ชื่อว่า อำเภอผักไห้ แต่เป็นเพียงซึ่งชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งเท่านั้น หากแต่รวมอยู่ในแขวงเสนา ซึ่งมีอาณาเขตรวมอำเภอผักไห้ เสนา บางบาล และอำเภอบางไทรทั้งหมด ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่า แขวงเสนามีประชาชนอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น และมีอาณาเขตกว้างขวางมากยากแก่การปกครอง จึงได้แบ่งแยกเขตเสนาตอนเหนือเป็นแขวงเสนาใหญ่ และตอนใต้เป็นแขวงเสนาน้อย ในปี พ.ศ. 2438 ได้จัดรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ได้แบ่งเสนาใหญ่ออกเป็น 2 ตอน ตอนบนให้เป็นเสนาใหญ่ (อำเภอผักไห้) ตอนใต้ให้เป็นแขวงอำเภอเสนากลาง (อำเภอเสนา) และแบ่งส่วนเสนาน้อย ออกเป็น 2 แขวง คือ แขวงเสนาใน (อำเภอบางบาล) และแขวงเสนาน้อย (อำเภอบางไทร) สำหรับที่ว่าการแขวงอำเภอ

เสนาใหญ่ (อำเภอผักไห่) ครั้งแรกตั้งอยู่ที่ตำบลอมฤต หมู่ที่ 3 เนื้อคลองบางทอง โดยมีหลวงวารี โยธารักษ์ (อ่วม) เป็นนายอำเภอคนแรกซึ่งเป็นต้นตระกูลญาณวารี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 ได้ย้ายที่ว่าการแขวงอำเภอเสนาใหญ่ (อำเภอผักไห่) ไปตั้งชั่วคราวที่ศาลาท่าน้ำวัดตาลานเหนือ และต่อมาก็ได้ย้ายมาตั้งที่หมู่ที่ 4 ตำบลผักไห่ และได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอผักไห่ เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อตำบลที่ตั้งอยู่ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2460 และได้ใช้ชื่ออำเภอผักไห่มาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้ จากหลักฐานจดหมายเหตุฯ ยังกล่าวถึงอำเภอผักไห่ ดังนี้ “ตำบลผักไห่นี้บริบูรณ์ ครึกครื้นกว่าเมืองสุพรรณบุรีเป็นอย่างมาก” แสดงให้เห็นว่าอำเภอผักไห่ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญสายหนึ่ง อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร สัตว์น้ำนานาชาติ เช่น ปลาพันธุ์ต่างๆ สมกับคำว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่กล่าวว่าในสมัยก่อน “จะต้องแหวกปลาหากุ้ง” มีคำกล่าวว่า “บ้านเรือนคนติดต่อกันอย่างหนาแน่นตลอดเหมือนอย่างในกรุงเก่า” นี่เป็นข้อความหนึ่งที่บันทึกอยู่ในจดหมายเหตุฯ ประพาสต้น มองให้เห็นว่าผู้คนในผักไห่สร้างบ้านเรือนติดกันและเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่างจากปัจจุบัน ริมแม่น้ำน้อยที่เคยหนาแน่นไปด้วยผู้คน ปัจจุบันเหลือแต่เพียงซากทิ้งร้าง เนื่องจากประชากรวัยทำงานหนีไปทำงานต่างถิ่นหมดเหลือแต่เด็กและคนแก่

เมื่อในอดีตพื้นที่แถวนี้และละแวกใกล้เคียงมีต้นมะระขึ้นขึ้นเต็มไปหมด ซึ่งภาษาชาวบ้านจะเรียกว่า "ผักไห่" จึงได้เรียกกล่าวขานกันต่อมาว่า บ้านผักไห่

3. ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย

เมื่อ 44 ปี (พ.ศ. 2512) ที่ผ่านมา ณ บ้านท้ายบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา งานจักสานตะกร้าหวายได้เกิดขึ้นที่ตำบลบ้านกระทุ่ม และตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย นางแย้ม แจ่มศักดิ์ ได้ไปหัดทำตะกร้าหวายที่ตำบลบ้านกระทุ่ม แล้วนำมาฝึกหัดทำกันในหมู่บ้าน ซึ่งในขณะนั้นทำกันไม่กี่หลังคาเรือน

ต่อมาปี พ.ศ. 2520 นางมาลี สุขสุทิน ชาวตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ไปหัดทำตะกร้าหวาย โดยมี นางอนงค์ แจ่มศักดิ์ เป็นผู้สอนให้ เมื่อฝึกฝนจนมีความชำนาญแล้วจึงนำมาทำกันในครัวเรือน เพื่อเป็นอาชีพเสริมหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าว และในตอนนั้นประชาชนเริ่มนิยมนำมาทำกันเกือบทั้งหมู่บ้าน

ปี 2524 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้เข้ามาฝึกสอนลายตะกร้าใหม่ ๆ เช่น ลายหนามทุเรียน ลายดอกผีเสื้อ และพัฒนารูปแบบตะกร้า

ปี 2525 หวายหอมเริ่มหายากและมีราคาแพง จึงได้เกิดหวายชนิดหนึ่ง เรียกว่า “หวายสำเร็จรูป” สร้างขึ้นเพื่อทดแทนหวายหอม หวายชนิดนี้ไม่สามารถนำมาสานให้เป็นลายดังกล่าวได้ จึงเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นลายตะกร้าใส่ผ้าอ้อม ใส่นม ใส่แผ่น CD ฯลฯ ตลอดจนได้มีการเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ปี 2526 นายบุญเลิศ และนางมาลี สุขสุทิน สามีภรรยา ได้เข้าเฝ้ารับเสด็จ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ณ ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร และได้ถวายตะกร้าทรงแฟ้มและตะกร้าทรงก้นับเป็นความภาคภูมิใจ ปลื้มปิติและเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูล

ปี 2538 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เข้ามาดำเนินการให้ผู้จักสานรวมตัวกันเป็นกลุ่ม โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มจักสาน (ตะกร้าหวาย)” มีการจักสานผลิตภัณฑ์ออกสู่ท้องตลาดมากขึ้นจนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

ปี 2546 กลุ่มจักสาน (ตะกร้าหวาย) ได้ขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์เป็น “หนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล” ของอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปี 2547 กลุ่มจักสาน (ตะกร้าหวาย) ได้นำตะกร้าหวายเข้าคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับประเทศ และได้รับการคัดสรรเป็น “ผลิตภัณฑ์ระดับ 2 ดาว”

22 - 24 มิถุนายน พ.ศ. 2547 นายบุญเลิศ และนางมาลี สุขสุทิน พร้อมสมาชิกจำนวนหนึ่ง ได้ไปสอนการทำตะกร้าหวายขั้นพื้นฐานให้กับเด็กนักเรียนที่โรงเรียนราษฎรบำรุงศิลป์ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

5 เมษายน พ.ศ. 2548 นายบุญเลิศ และนางมาลี สุขสุทิน ได้ไปสอนการทำตะกร้าหวายให้กับชาวบ้านในชุมชนตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พฤษภาคม พ.ศ. 2548 นายบุญเลิศ และนางมาลี สุขสุทิน ได้ไปสอนการทำตะกร้าหวายให้กับชุมชนหมู่ที่ 2 ตำบลตาลาน อำเภอฝักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปี 2549 ได้รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) อนุญาตให้ใช้เครื่องหมาย “มผช. 19/2546” ออกโดย สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และในปีนี้ก็กลุ่มจักสานฯ ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 2 ดาว อีกครั้ง ต่อมา นายธัชฤทธิ์ ปนารักษ์ พัฒนาการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มาเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจักสานฯ และให้คำแนะนำเปลี่ยนแปลง โดยนำจุดเด่นของผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากหวายกาหลง แล้วตั้งชื่อผลิตภัณฑ์ “ตะกร้ากาหลง”

11 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ได้รับวุฒิบัตรจากคณะกรรมการส่งเสริมการผลิต ภายใต้โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ปี 2550 ได้รับประกาศนียบัตรคัดสรรผลิตภัณฑ์ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา “นายเชิดพันธ์ ฌ สงขลา” เป็นเกียรติประวัติให้กับกลุ่มฯ อีกครั้ง

7 มีนาคม พ.ศ. 2550 สำนักงานสหกรณ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เข้ามาอบรมและจัดตั้งกลุ่มอาชีพในสังกัดสหกรณ์ โดยมี นายบุญเลิศ สุขสุทิน เป็นประธานกลุ่ม ใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มอาชีพสหกรณ์จักสานตำบลท่าดินแดง” สังกัดสหกรณ์การเกษตรฝักไถ่ จำกัด

25 เมษายน พ.ศ. 2551 ได้ไปอบรมให้ความรู้เรื่องการสานตะกร้าหวายให้กับชุมชนบ้านมะขามเทศ หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

29 เมษายน พ.ศ. 2551 ได้รับใบประกาศนียบัตรผู้ขายดีเด่น งาน OTOP ของดี 4 ภาค ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายเชิดพันธ์ ฌ สงขลา เป็นประธานมอบ

การทำตะกร้าสานสมัยนั้นมีขั้นตอนในการทำมากพอสมควร ดังนี้

1. การเตรียมแบบ ตะกร้าหวายนั้นมีหลายแบบ หลายชนิด ดังนั้นผู้ทำจะต้องเตรียมแบบก่อนว่าจะทำแบบใด

2. หวายที่จะนำมาสานตะกร้า มี 2 ชนิด คือ หวายกาหลง และหวายหอม

การทำตะกร้าขึ้นมาสัก 1 ลูกนั้น ต้องนำหวายกาหลงมาตัดทำโครงกันก่อน แล้วจึงนำหวายหอมมาขัดเกลามาข้อปล้องออก แล้วขูดผิวให้ได้เนื้อหวายสีขาว แล้วจึงนำมาจักให้เป็นเส้นกลมหรือเส้นแบน ตามความต้องการ

เครื่องมือที่ใช้ในการจักสานนั้น ประกอบไปด้วย มีดจักตอก กรรไกรตัดกิ่งไม้ ค้อนเล็ก คีมปากจิ้งจก คีมตัดเหล็ก เหล็กหมาด ตะปูเข็ม สว่านไฟฟ้า เลื่อยไฟฟ้าจิ๊กซอ ตลับเมตร และเลื่อยชักหวาย (เป็นอุปกรณ์ชนิดหนึ่งต้องทำเอง เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพราะไม่มีขายตามท้องตลาด โดยนำไม้มาทำเป็นรูปคล้ายตัวอักษรภาษาอังกฤษ ตัว L (แอล) แล้วนำสังกะสีมาตัดเป็นแผ่นหรือจะนำฝากระป๋องสีมาใช้แทนก็ได้ โดยนำมาเจาะเป็นรูเพื่อให้ได้ขนาดกลมหรือแบนก็ได้ตามต้องการ)

การทำตะกร้าในตอนนั้นส่วนมากจะทำเป็นลายต่างๆ เช่น ลายดอกพิกุล ลายยกดอก และลายหนามทุเรียน ตะกร้าหวายเป็นที่นิยมใช้กันมาก เพราะเป็นตะกร้าเอนกประสงค์สำหรับใช้ในงานทั่วไป

ปัจจุบัน “ตะกร้ากาหลง กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย ตำบลท่าดินแดง” มีนางมาลี สุขสุทิน เป็นประธานกลุ่ม ตั้งอยู่บ้านท้ายบ้าน เลขที่ 72/1 หมู่ที่ 8 ตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13210 โทรศัพท์ 0 3539 7078

4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งจำเป็นต่อการขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เพราะผู้บริโภคมักไม่ชอบความจำเจ การพัฒนาคุณภาพสินค้าหัตถกรรมแต่ละชนิด ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะตัวสินค้า เช่น สินค้าที่มีประโยชน์ทางการใช้สอย นอกจากต้องมีรูปแบบใหม่สวยงามแล้ว จะต้องมีความคงทนด้วย แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีความประณีตพิถีพิถันในการผลิต นอกจากการพัฒนาแบบให้มีความแปลกใหม่แล้ว สิ่งที่เราควรทำอย่างยิ่งคือ การนำเอาเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาช่วย เพื่อช่วยพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดีและต้นทุนการผลิตที่ไม่สูงจนเกินไป (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2553)

เมื่อผลิตภัณฑ์ถูกนำออกสู่ตลาด แสดงถึงการเริ่มต้นของวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ (Product Life Cycle) ระยะเวลาที่ผ่านไปจะมียอดขายเพิ่มขึ้นมากบ้าง น้อยบ้าง เป็นการแสดงถึงการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์นั้น หากผลิตภัณฑ์ได้รับการยอมรับจากตลาดเป็นอย่างดียอดขายจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้ซื้อไม่ต้องการผลิตภัณฑ์นั้น ยอดขายจะตกต่ำลง ในที่สุดผลิตภัณฑ์นั้นก็จะหายไปจากตลาด แต่จะมีผลิตภัณฑ์ใหม่เข้ามาสู่ตลาดแทนผลิตภัณฑ์เก่าที่ล้าสมัย ซึ่งผู้ต้องการซื้ออีกต่อไป ผลิตภัณฑ์ใหม่ส่วนหนึ่งอาจได้รับการต้อนรับจากตลาด แต่ผลิตภัณฑ์อีกหลายชนิดไม่สามารถเข้าสู่ตลาดจนลูกค้ายอมรับได้ ดังนั้นระยะเวลาที่ผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดจะอยู่ในตลาดจึงไม่เท่ากัน เป็นการแสดงให้เห็นวงจรชีวิตที่สั้นหรือยาวของผลิตภัณฑ์ซึ่งคล้ายกับวงจรชีวิตของคนเรา และจะเกิดวงจรชีวิตใหม่เข้ามาแทนที่วงจรเดิมอย่างนี้ตลอดไปเรื่อยๆ วงจรใหม่ที่เกิดขึ้นอาจจะมาจากผลิตภัณฑ์ใหม่ มีเทคโนโลยีสูงกว่า มีประสิทธิภาพดีกว่า หรือตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป วงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์จะประกอบด้วยวงจร 4 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้นแนะนำผลิตภัณฑ์ (Product Introduction)** ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เริ่มนำออกสู่ตลาดในครั้งแรกยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้ซื้อหรือผู้บริโภค ดังนั้นผู้ผลิตหรือผู้จำหน่ายต้องเสนอรายละเอียดของสินค้า โดยอาศัยในการส่งเสริมการตลาด (Promotion) เพื่อติดต่อสื่อสารกับผู้บริโภคให้ทราบว่า มีสินค้าใหม่ออกสู่ตลาด ภาระค่าใช้จ่ายในการขายของขั้นแนะนำจะสูง ผู้ผลิตที่เป็นผู้บุกเบิกตลาด (Pioneer) อีกทั้งอยู่ในภาวะที่มีการเสี่ยงภัยสูงมาก หากการตื่นตัวยอมรับผลิตภัณฑ์ใหม่มีน้อย ความต้องการสินค้าไม่แน่นอน ผู้บุกเบิกตลาดใหม่ต้องประสบกับการลงทุนสูงในการผลิต ค่าใช้จ่าย

ในการขาย ขณะที่รายได้อาจยังไม่มีหรือมีน้อยมาก ฉะนั้นกิจการที่นำผลิตภัณฑ์เข้าสู่ขั้นแนะนำในช่วงแรกจะประสบภาวะการขาดทุน

ดังนั้นการจัดกลยุทธ์การตลาดในขั้นแนะนำผลิตภัณฑ์จะเน้นเรื่องการส่งเสริมการตลาดและการสื่อสารให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย การส่งเสริมการตลาดจะเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าผ่านสื่อโฆษณาประเภทต่างๆ ที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ รวมทั้งการใช้พนักงานขายในการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว และเกิดการยอมรับในผลิตภัณฑ์ใหม่ เนื่องจากผู้ซื้อส่วนใหญ่จะซื้อผลิตภัณฑ์ที่ตนเองคุ้นเคย รู้จักสินค้าดีอยู่แล้ว ดังนั้นจะต้องใช้สื่อการส่งเสริมการขาย เช่น การแจกตัวอย่างหรือการสาธิต ช่วยให้ผู้ซื้อได้มีโอกาสทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ จึงจะเกิดการยอมรับในตัวผลิตภัณฑ์ติดตามมาได้

2. ขั้นตลาดเจริญเติบโต (Market Growth) การยอมรับในตัวผลิตภัณฑ์จะส่งผลให้ยอดขายเพิ่มสูงขึ้นและเพิ่มในอัตราที่เร็ว ดังนั้นในช่วงต้นของขั้นเติบโต ผู้บุกเบิกตลาดจะได้รับผลประโยชน์จากกำไรที่ค่อนข้างสูง เนื่องจากไม่มีคู่แข่งในตลาด ถือเป็นรางวัลที่ผู้บุกเบิกจะได้รับ แต่มักจะมีโอกาสได้ไม่นานเพราะ คู่แข่งขันทั้งหลายจะเริ่มได้กลิ่นกำไรและทยอยกันเข้ามาขอส่วนแบ่งตลาด จากหนึ่งเป็นสองและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วงเวลาที่คู่แข่งเข้ามาสู่ตลาดจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับอัตราการเจริญเติบโตของความต้องการในผลิตภัณฑ์นั้น ส่วนอัตรากำไรมากหรือน้อยจะเป็นสิ่งจูงใจให้คู่แข่งเข้ามามากหรือน้อยรายเช่นกัน อย่างไรก็ตามการแข่งขันในขั้นตลาดเจริญเติบโตจะยังเป็นลักษณะการแข่งขันน้อยราย อาจเพียง 2 - 3 ราย

เมื่อเริ่มมีคู่แข่งเกิดขึ้น ผู้บุกเบิกจะต้องเปลี่ยนวิธีการในการส่งเสริมการตลาด โดยไม่จำเป็นที่จะใช้ตัวอย่างหรือสาธิตอีกต่อไป แต่ต้องหันไปเน้นการสร้างความชอบตราสินค้าให้มากขึ้น (Brand Preferences) การโฆษณาจะหันไปเน้นให้ลูกค้าเจาะจงเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ของเรา แทนที่จะซื้อของคู่แข่ง

การที่ยอดขายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการของผู้ซื้อแสดงอย่างชัดเจนว่าเป็นแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นทำให้มีการกระจายสินค้า การจัดจำหน่ายให้กว้างขวางมากขึ้น การส่งสินค้าไปให้กับสมาชิกต่างๆ ในช่องทางการจำหน่าย ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่แสดงแนวโน้มของตลาดที่ดี โดยเฉพาะในกรณีสินค้าอุปโภค

3. ขั้นตลาดอิมมัตูร์ (Market Maturity) วงจรขั้นอิมมัตูร์เกิดจากผู้ซื้อส่วนใหญ่ได้ซื้อผลิตภัณฑ์มาบริโภคกันทั่วหน้า ประกอบกับมีคู่แข่งมาเสนอขายผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกันเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นส่วนส่งเสริมให้ลูกค้าต่างๆ มีโอกาสซื้อผลิตภัณฑ์เร็วขึ้น คู่แข่งขันที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดจากแรงจูงใจด้านกำไรที่ดี จะทำให้ส่วนแบ่งของตลาดที่ผู้ผลิตแต่ละรายได้รับลดน้อยลง ประกอบกับผู้ซื้อเริ่มให้ความสนใจน้อยลง ยอดขายจะไม่เพิ่มขึ้นมากเหมือนขั้นตลาดเจริญเติบโต และในที่สุดอัตราการเพิ่มจะหยุดนิ่ง หากไม่มีการแก้ไข ความต้องการในตลาดสินค้านี้จะตกต่ำลง อาจเพราะลูกค้า

มีสินค้าแล้ว ลูกค้าเบื่อหน่ายแล้ว หรือต้องการแสวงหาสินค้าใหม่ หรืออาจเพราะผู้ผลิตได้แนวคิดผลิตภัณฑ์ใหม่

การที่มีคู่แข่งเข้ามาในตลาดมากทำให้ผู้ผลิตทุกรายต้องพยายามแย่งส่วนแบ่งตลาดให้มากที่สุด จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์ให้แปลกใหม่ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างความแตกต่างให้กับตัวผลิตภัณฑ์ (Product differentiation)

4. ข้นยอดขายตกต่ำ (Sale Decline) เมื่อผลิตภัณฑ์ใหม่ขึ้นถึงจุดอิ่มตัว หากไม่ได้รับการแก้ไข ผลิตภัณฑ์นั้นจะเริ่มมียอดขายลดลงเรื่อยๆ อาจเนื่องมาจากผลิตภัณฑ์ใหม่กว่ามาแทนที่ในตลาด ลูกค้าจึงหันไปซื้อผลิตภัณฑ์ใหม่แทน การที่ยอดขายลดลง จะทำให้ส่วนแบ่งตลาดของผู้จำหน่ายแต่ละรายลดลงไปด้วย ดังนั้น การขาดทุนจะเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ผู้ผลิตที่มีฐานะการเงินมั่นคง มีส่วนแบ่งตลาดมากกว่าอาจจะอยู่ในตลาดเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ต่อไป แต่ผู้ผลิตรายเล็กๆ ที่มีทุนน้อยจะค่อยๆ ถอนตัวออกจากตลาด เพราะไม่สามารถรับภาระการขาดทุนได้

5. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development)

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา (Partnership in Development) อันเป็นกระแสแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและอยู่ในแผน ฉบับที่ 8 โดยความคิดพื้นฐานที่สำคัญคือ ประชาชนในชุมชนควรเป็นผู้ระบุปัญหา ความต้องการ ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีผลทำให้มีการเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา อีกทั้งเพิ่มความรู้อีกในการเป็นเจ้าของท้องถิ่นของตนเอง และการพัฒนาชนบท หากมองในภาพกว้างๆ ภาคการพัฒนาต่างๆ ที่มาประกอบเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชนบทที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงนั้น ยังประกอบด้วยภาคต่างๆ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชนและชุมชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจและภาคอื่นๆ เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน ซึ่งภาคต่างๆ ต้องมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามหน้าที่ของตน โดยทุกส่วนประกอบจะต้องมีส่วนร่วมกัน เพื่อทำการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้

นิตยา เงินประเสริฐศรี กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรมมีอิสระและส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่างๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหา

ที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

เออร์วิน (Erwin, 1976: 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้ ความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

สหประชาชาติ (United Nations, 1978: 4) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็น กระบวนการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในกระบวนการต่างๆ คือ

1. กระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายทางสังคม และการจัดสรรทรัพยากร ในการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย

2. กระบวนการปฏิบัติตามแผนหรือโครงการต่างๆ โดยสมัครใจ กระบวนการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของเฮย์ (Hay, 1951: 285 - 294) ที่นิยามการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจว่าเป็น ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อกลุ่มคน ระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม อันเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมของกลุ่มอาจเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

นริรันตร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183 - 186) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าให้กระทำ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งยังให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มนั้นด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

6. ข้อมูลตะกร้าหวาย จักสาน

เครื่องจักสาน ถือเป็นภูมิปัญญาไทยและงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้น เพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ โดยมีประวัติความเป็นมาว่า (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532: 107) เครื่องใช้ของมนุษย์ประเภทเครื่องจักสาน เป็นงานประดิษฐ์ที่เก่าแก่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษนับหลายช่วงอายุคน เป็นงานประเภทหนึ่งในสาขาศิลปหัตถกรรมที่มีกระบวนการพัฒนาจากความง่ายมาสู่กระบวนการที่ซับซ้อนขึ้น ฝีมือละเอียดประณีตเป็นทั้งหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมที่มีอายุยาวนาน การทำงานเครื่องจักสานของมนุษย์นั้นไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่มีการพบร่องรอย

เครื่องจักสานบนภาชนะดินเผาของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จากร่องรอยภาชนะดินเผาหนึ่งชิ้นจาก แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ลักษณะเป็น ภาชนะเล็กๆ ปากกลมก้นเหลี่ยม และภาชนะดินเผาทรงกระบอกเล็กๆ จากแหล่งโบราณคดีลพบุรี จังหวัดลพบุรี ทั้งสองภาชนะดินเผามีร่องรอยของลายสานขัดที่ชัดเจน

จากการสันนิษฐานการทำเครื่องจักสานจากทั้งสองแหล่ง ทำขึ้นโดยใช้ดินเหนียวยาลี้ลงใน ภาชนะจักสานเมื่อดินแห้งแล้วนำไปเผาไฟเหลือเพียงแต่เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน จึงเป็นแม่แบบ ที่เผาไหม้ไปในที่สุด จากภาชนะก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่า เครื่องจักสานนั้นทำ มาก่อนเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องปั้นในยุคแรกทำโดยใช้ดินเหนียวยาลลงในแบบ (Pressing into Mould) ก่อนการปั้น ติด้วยไม้และหินดู (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532: 1 - 2) ชิน อยู่ดี (2512 อ้างถึงใน นवलลอ ทินานนท์, 2544: 23) กล่าวถึงความเป็นมาของเครื่องจักสานว่า การทำเครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมที่มีการทำมาเป็นเวลายาวนาน มีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบการทำเครื่องจักสาน ในยุคหินใหม่ ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นงานจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัด สองเส้น ประมาณอายุได้ 4,000 ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักการสร้างสรรค์เครื่องจักสานขึ้น เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยมาเป็นเวลานาน

สำหรับความหมายของหัตถกรรมเครื่องจักสาน วัฒนธรรม จูฑะวิภาต (2545: 33) ได้ให้ ความหมายหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไว้ว่า การจักสาน (Basketry) หมายถึงการนำวัสดุจาก ธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบไม้เชือก ปอ เถวัลย์ ฟาง ป่าน มาสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ไม้ไผ่เป็นที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะพบโดยทั่วไปของประเทศไทยราคาไม่แพงสามารถแบ่งตาม ประโยชน์ใช้สอยได้ 4 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตะกร้า กระชอน กระด้ง
2. เครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ กระชัง
3. เครื่องกลสิกรรม เช่น เข่ง คราด สุ่มไก่อ
4. สิ่งของเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เครื่องกีฬา เครื่องเล่น เครื่องใช้ เช่น งอบ หมวก

เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้นเพื่อ ใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของ มนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้าน ประโยชน์ใช้สอย ตามสภาพภูมิศาสตร์ประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่น นั้นๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสาน (วัฒนธรรม จูฑะวิภาต, 2545: 33)

วิธีการในการทำเครื่องจักสานของมนุษย์ในชนชาติต่างๆ เท่าที่ปรากฏจากอดีตมาจนปัจจุบัน มีรูปแบบและลวดลายในการสานที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสาน

จะมีจำกัดอยู่ไม่มากลายนัก และจากความจำกัดของลวดลายนี้เป็นผลบังคับให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไปด้วย นอกเหนือจากลวดลาย รูปทรงแล้ว วัสดุในการทำเครื่องจักสานในส่วนต่างๆ ของโลก เช่น ในกลุ่มประเทศเอเชียจะเห็นว่า ใช้วัสดุชนิดเดียวในหลายประเทศ เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่จะมีทำกันในแทบทุกประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้กล่าวถึงการจักสานไว้ว่า การใช้วัตถุดิบที่มีมาจากธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นเส้น เช่น เถาวัลย์ หวาย กระจูด กก มาสานสอดขัดกันอย่างง่ายๆ โดยไม่ต้องแปรรูปวัตถุ เช่น การนำเถาวัลย์ หวาย มาสานเป็นภาชนะง่ายๆ ได้แก่ ตะกร้า กระจาด การนำต้นกก กระจูด มาทาบให้แบนแล้วสานเป็นเสื่อ หรือภาชนะ เช่น เสื่อกระจูด กระจอบจูด และในภาคใต้ เมื่อมนุษย์ต้องการผลิตเครื่องจักสานให้มีรูปทรงและมีลวดลายละเอียดประณีตมากขึ้น จึงแปรรูปวัตถุดิบด้วยการจัก เพื่อให้ได้วัตถุดิบที่เป็นเส้นเล็ก สานได้ละเอียดยิ่งขึ้น เช่น การนำหวายมาจักเป็นเส้น นำไม้ไผ่มาจักเป็นตอก

นอกจากนี้ การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการดังนี้

1. การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิด ซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้งการจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า ตอก ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก
2. การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์ โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย ซึ่งมีด้วยกัน 3 วิธี คือ การสานด้วยวิธีสอดขัด การสานด้วยวิธีการสอดขัดด้วยเส้นทแยง และการสานด้วยวิธีขัดเป็นวง
3. การถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้นของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

ประเภทของเครื่องจักสานในประเทศไทย สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ (ทรงฤทธิ์ พรหมชินวงศ์, 2550: 12 - 13) คือ การจำแนกประเภทตามการใช้สอย ได้แก่

1. เครื่องจักสาน เกี่ยวกับการบริโภค เช่น กระจูดข้าว มวยนึ่งข้าว
2. เครื่องจักสานที่ใช้ภาชนะบรรจุสิ่งของ เช่น กระจูด ตะกร้า กระจาด ปุ้งกี
3. เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวก กอบ หมวกจีน

4. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบอาคารบ้านเรือน และเครื่องปูลาด ได้แก่ ฝาเรือน เสื้อลำแพน เสื้อสำหรับปูนั่ง ปูนอน
5. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดัก กักขังและจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ลอบ ไซ อีจู้ ตุ่ม สุ่มปลา ชะนาง
6. เครื่องจักสานที่ใช้เครื่องประดับตกแต่งและเครื่องกีฬา ได้แก่ มู่ลี่ ปลายตะเพียน ตะกร้อ กระเช้าของขวัญ ของขำร่วยต่างๆ
7. เครื่องจักสานเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา เช่น การทำพานหมากเบ็งใส่ข้าวบูชาพระของชาวอีสาน และการจำแนกตามวัสดุที่ใช้ผลิต ได้แก่ 1) เครื่องจักสานที่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต ได้แก่ กระจาด ตระกร้า กระบุง สุ่มปลา สุ่มไก่ เป็นต้น และ 2) เครื่องจักสานที่ไม่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิตได้แก่ แขง มู่ลี่ กระเช้าของขวัญ และของขำร่วยต่างๆ เป็นต้น

วัสดุและเครื่องมือที่ใช้ทำงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน โดยวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532: 4 - 6) ได้เขียนถึงวัสดุที่ใช้ทำงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไว้ว่า ไม่ใช่เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ที่จะนำมาแปรรูปเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องจักสานมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีวัตถุดิบจากธรรมชาติอีกหลายชนิดที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานได้ดี เช่น หวาย (พรรณไม้ชนิดหนึ่ง Calamus sp. ในวงศ์ Palmae ลำต้นยาว ผิวเกลี้ยงเหนียว ขึ้นเป็นกอ มีหลายชนิดเช่น หวายตะค้าทอง (หวายโป่ง) ซึ่งเป็นพรรณไม้อีกชนิดหนึ่งที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

คุณค่าประการหนึ่งของเครื่องจักสาน คือ คุณค่าทางศิลปะและความงาม โดยเครื่องจักสานหลายชนิดมีรูปร่าง โครงสร้าง และลวดลายที่ลงตัว และยากที่จะหาเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทอื่นเทียบได้ เช่น ก่องข้าวของภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งเป็นตัวอย่างของเครื่องจักสานที่ได้รับการออกแบบอย่างแยบยล สอนองการใช้สอยได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่สานตัวก่องข้าวสองชั้นเพื่อให้เก็บความร้อนได้ดี โดยไอร้อนจากข้าวเหนียวข้างในจะระเหยออกไปได้ตามรูระหว่างเส้นตอกอย่างช้าๆ ไม่กลายเป็นหยดน้ำที่จะทำให้ข้าวเหนียวแฉะและบูดเสียได้ง่าย ก่องข้าวจึงเป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งได้ดีที่สุด ซึ่งเป็นผลจากการออกแบบที่แยบยลของชาวบ้านที่ได้ทดลองปรับปรุง สืบทอดกันเรื่อยมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้รูปร่างของก่องข้าวแต่ละท้องถิ่นยังมีความงดงามแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

อีกคุณค่าที่สำคัญของเครื่องจักสานไทย คือ คุณค่าในการแสดงออกทางอารมณ์และจิตใจของช่างพื้นบ้าน เครื่องจักสานหลายชนิดของไทยสานอย่างละเอียด ประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นอารมณ์ที่ละเอียดอ่อนของผู้สานได้อย่างดี ความละเอียดประณีตนั้น เริ่มตั้งแต่การแปรรูปวัตถุดิบ เช่น การจักตอกและเหลาหวายเป็นเส้นเล็กๆ เพื่อใช้สานและถักส่วนที่ต้องการความละเอียดประณีตของเครื่องจักสานจนถึงการสานเป็นลวดลายที่ละเอียดซับซ้อนอย่างลายพิกุลหรือลายसानของเครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นต้น

หวาย

หวาย (อังกฤษ: Rattan palm; ชื่อวิทยาศาสตร์: *Calamus* sp.) เป็นพืชที่พบทั่วไปในเขตร้อนของทวีปแอฟริกา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และออสเตรเลียทั่วโลกมีหวายเกือบ 600 ชนิด เฉพาะในประเทศไทย มีหวายเกือบ 60 ชนิด เช่น หวายโคก หวายดง หวายน้ำผึ้ง เป็นต้น

ลักษณะโดยทั่วไปของหวายเป็นพันธุ์ไม้เลื้อยหรือไม้รอเลื้อยตระกูลปาล์ม ลำเถาชอบพันเกาะต้นไม้ใหญ่ มีกาบหุ้มต้น และมีหนามแหลม มีความเหนียว ใบเป็นรูปขนนกเล็กๆ ใบย่อยนั้นเรียวยาว มีสีเขียวสด ก้านใบหนึ่งๆ มีใบย่อยราว 60 - 80 คู่ ออกดอกเป็นช่อ สีขาวปนเหลือง ผลค่อนข้างกลม เปลือกเป็นเกล็ด ลูกอ่อนเปลือกสีเขียว เนื้อสีขาว ผลแก่เปลือกสีเหลือง เปลือกกล่อน เนื้อแข็ง รสเปรี้ยวฝาด

หวายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่งของประเทศในเขตร้อน โดยเฉพาะประเทศไทย ในจังหวัดสกลนครและขอนแก่น มีการปลูกหวายเชิงการค้า นิยมนำส่วนลำต้นที่สูงและมีความยืดหยุ่นมากเป็นพิเศษมาสานเป็นเฟอร์นิเจอร์ ลูกหวายอ่อนใช้กินเป็นผักจิ้มน้ำพริก แกะเปลือกออกแล้วนำไปทำส้มตำ หน่อหวายใช้ทำอาหาร เช่น แกงอ่อม ซุบหน่อหวาย ยำ ข้าวเกรียบ และหวายทอดกรอบ หวายบางชนิดในผลมีเรซินสีแดงเรียกเลือดมังกร ซึ่งใช้เป็นยาในสมัยโบราณและใช้ย้อมสีไวโอลิน ในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ใช้หน่อหวายเป็นอาหารเช่นกัน

ต้นหวาย (*Calamus caesioides* Blume.)

ลักษณะทั่วไป เป็นไม้เถา ลำต้นและกาบใบมีหนาม รากเป็นระบบรากแขนง ดอกช่อ ประกอบด้วยกลุ่มแขนงช่อดอก เปลือกผลมีลักษณะเป็นเกล็ดซ้อนทับกันเป็นชั้นๆ ผลค่อนข้างกลม ผลอ่อนสีเขียวเมื่อแก่จะเปลี่ยนเป็นสีขาว สามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างมากมาย โดยเฉพาะผิวหวาย เป็นวัตถุดิบสำคัญในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน การทำเครื่องเรือนและใช้ผูกมัดได้เหมือนเชือก ลำหวายใช้ทำบ้านเรือน คุณสมบัติที่ดีของหวายคือมีความเหนียว แข็งแรงทนทาน และยืดหยุ่นได้ดีกว่าไม้ไผ่ ลำต้นหวายต้นสามารถตัดโค้งงอได้ด้วยการผ่านความร้อน จึงเป็นวัตถุดิบพืชชนิดอื่นๆ และยังสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารได้ด้วย

ต้นหวายชอบขึ้นในเขตร้อนชื้น มีฝนตกชุก แหล่งหวายในประเทศไทยจึงพบมากทางเขตภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา ระนอง กระบี่ ปัตตานี ฯลฯ มีประมาณ 40 กว่าชนิด แต่ชนิดที่มีมาก เป็นหวายในสกุล Calamus การปลูกหวายเพื่อตัดหน่อ นิยมปลูกในบริเวณกลางแจ้ง ที่ได้รับแสงแดดเต็มที่ จึงจะทำให้หวายเจริญเติบโตได้ดี พื้นที่ที่จะปลูกหวายควรเป็นที่ดอน ถ้าเป็นที่บริเวณที่มีน้ำท่วมขังก็ปลูกได้โดยการยกทรง หากถูกน้ำท่วมนานต้นหวายอาจจะตายได้

หวาย (ปะเตา)

หวายเป็นพืชตระกูลปาล์มชนิดหนึ่งที่เป็นเถาเลื้อยไปตามต้นไม้ใหญ่และหวายมีหนาม คุณสมบัติใช้ประโยชน์ในการทำเฟอร์นิเจอร์ หวายส่วนใหญ่ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้มาจากหวายธรรมชาติ ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ของหวายเป็นส่วนของลำต้นที่ลอกเอากาบใบออกแล้ว นำมาจักสานเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หวายทุกชนิดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะแตกต่างกันไป ประโยชน์เบื้องต้นของหวาย ได้แก่ การนำมาใช้ผูกมัดสิ่งของต่างๆ ผลนำมาใช้กิน ลักษณะของต้นหวายจะเป็นลำต้นกลม มีข้อยอดและหน่อของหวายสามารถนำมารับประทานได้ และแปรรูปอาหารได้มากมาย ทั้งเป็นยาสมุนไพร เช่น "หายนั่ง" รากเป็นยารักษาโรคมะเร็ง หวายสามารถปลูกได้ในที่ที่มีความชื้น หรือมีแหล่งน้ำ ชายเขา ป่าดิบ ในประเทศไทยมีการปลูกหวายในเขตอำเภอภูดบาก จังหวัดสกลนคร เขตท้องที่จังหวัดอุดรธานี การปลูกเพื่อกินหน่อและค้าขาย ในส่วนเขตภาคใต้ของไทย

แถบป่าฮาลาบาลา จังหวัดนราธิวาส เป็นหวายป่าดิบสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในงานจักสาน หรือเฟอร์นิเจอร์ หวายที่พบในจังหวัดสุรินทร์ และแนวชายแดนประเทศกัมพูชา ชาวบ้านเรียกชื่อ ต่างกันว่า เช่น "หวายหางหนู" ซึ่งเป็นหวายที่มีความเหนียว เส้นเล็กมีผิวมันในตัว "หวายน้ำ" ลำต้น ใหญ่เท่านิ้วก้อย ชอบขึ้นริมน้ำ ชาวบ้านนำมาจักสานเช่นกัน โดยเฉพาะชาวบ้านบุทม จังหวัด สุรินทร์ นำหวายหางหนูและหวายน้ำมาทำจักสานตะกร้าชนิดต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น

ชนิดของหวาย

หวาย มีคุณสมบัติพิเศษ คือ สามารถตัดได้ มีความเหนียวเป็นลักษณะเฉพาะ มีลำต้น ขนาดเท่ากันตามชนิด มีความมันในระดับผิว จึงเหมาะต่อการจักสาน ทำเฟอร์นิเจอร์ ขนาดของลำต้น จะมีตั้งแต่ 3 - 60 มม. ความยาวตามสิ่งแวดล้อม เช่น อาศัยไม้ที่ป็นป่ามีความยาวตั้งแต่ 10 - 20 เมตร อายุการใช้งาน 7 - 10 ปี หวายมีหลายชนิด ทุกประเภททำจักสาน เฟอร์นิเจอร์ และเป็น อาหาร รวม 23 ชนิด หวายที่ทำจักสานในบ้านบุทมใช้หวาย 3 ชนิด

1. หวายหางหนู หรือ หวายตะค้าทอง เปลือกผิวสีเหลือง มีความเหนียว เส้นเท่าๆ กัน เป็นหวายเส้นเล็กมีขนาดยาว 10 - 15 เมตร เลื้อยตามต้นไม้ ขึ้นในป่าดิบ มีความชื้น ใช้ลำต้นแก่จัด อายุ 6 - 7 ปี นำมาตัดทำลายลูกกรง และผ่าเป็นเส้นเล็กๆ รีดเป็นเส้นเล็กๆ บางๆ เพื่อทำจักสาน ต่างๆ หรือใช้ร้อยรัดเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

2. **หวายน้ำ** เป็นหวายเส้นใหญ่กว่าหวายทางหนู ลำต้นกลม ใหญ่ประมาณนิ้วก้อย ผู้ใหญ่ มีความยาว 8 - 10 เมตร ชอบขึ้นตามริมน้ำ เช่น แม่น้ำชี แม่น้ำมูล ใช้ทำโครงสร้างของงานจักสานหรือนำมาจักตอกเป็นเส้นก็ได้

3. **หวายนิม** เปลือกสีผิวมันวาวคล้ายหวายตะค้าทอง ลำต้นยาวเสมอ ขนาดเท่ากับหวายน้ำ ซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 - 15 มม. แต่มีลำต้นยาวถึง 10 - 50 เมตร ขึ้นในป่าดิบ ใช้ทำโครงสร้างงานจักสาน อ่อนนิ่ม ดัดง่าย แก่นือเหนียว

การจักสานหวาย

1. **เตรียมเครื่องมือต่างๆ** (มีดตอก เหล็กแหลม แป้นรีดหวาย ค้อน ไม้ตัดลูกกรง)

2. **เตรียมหวายต่างๆ และไม้ก้างปลา**

- (1) คัดหวาย เส้นเล็กเอาไว้ทำลูกกรง
- (2) หวายน้ำ เอาไว้ทำโครงสร้างตะกร้าตัดเป็นรูปทรง
- (3) ไม้ก้างปลา เอาไว้ทำโครงสร้างรูปทรงต่างๆ
- (4) นำวัสดุดิบแต่ละอย่างแช่น้ำพอประมาณ (20 - 30 นาที) ต้มน้ำบ่อหรือน้ำฝนจึงจะดี

3. **ขั้นตอนการผลิต**

(1) การผ่าหวาย เลือกหวายผ่าประมาณ 10 ต้น ควรเลือกลำต้นใหญ่กว่าลูกกรงหวาย 1 ต้น ควรผ่าให้ได้อย่างน้อย 4 ส่วน จนสุดลำต้น เทคนิคการผ่ามีดต้องคม ผ่าจากปลายไปหาโคน โดยใช้กำลังมือตั้งมีดตอกและใช้มืออีกข้างดันหวายตามความถนัด บังคับอย่าให้บิดเบี้ยวหวายจะขาดกลางลำ

(2) รีดหวาย ใช้มีดตอกรีดเอาไส้หวายออกให้เหลือส่วนที่เป็นเปลือกเท่านั้น จากนั้นสอดเข้าไปในรูแป้นรีดหวายที่ละเส้น ค่อยๆ ดึงจนสุดเส้นหวาย และควรรีดให้ได้ขนาดเท่ากันเส้นหวายจะได้เป็นระเบียบสวยงาม

(3) ตีลายลูกกรง ให้นำหวายทางหนูที่แช่น้ำ 10 ต้น มาตัดลูกกรงครึ่งละ 2 - 4 ต้น จนครบ 10 ต้น และสุดลำต้น โดยใช้หวายวางทาบบนไม้ตัดลูกกรง และใช้ค้อนทุบเบาๆ พอให้หวายหักมุมเท่านั้น

(4) ตัดรูปทรงตะกร้า (กลม, เหลี่ยม, รี และอื่นๆ)

(5) การทำฐาน (ก้นตะกร้า)

1) นำไม้เจลายมาตัดเป็นวงกลมวงที่ 1 เส้นผ่าศูนย์กลาง 28 ซม. หรือตามต้องการ ใช้ตะปูเข็มตอกยึดเอาไว้ จากนั้นใช้เส้นหวายที่รีดแล้วพันรอบวงกลม โดยพันเว้นช่องแต่พองาม

2) นำหวายน้ำที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ตีทับวงที่ 1 ใช้ตะปูเข็มตอก แล้วใช้เส้นหวายที่รีดมาพันรอบวงกลมทั้ง 2 วงให้ติดกันจนครบรอบวงกลม

3) ใช้หวายน้ำ 2 เส้น ที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ใช้ตะปูเข็มตอกยึดรอบวง เพื่อเป็นฐานรองรับก้นตะกร้าให้แข็งแรง

4) นำไม้เจลายจำนวน 8 ท่อน มีขนาดยาวเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของวงกลมตะกร้า ตีกากะบาท 8 มุม ตอกตะปูยึดกับวงกลม

5) ใช้เส้นหวายที่รีดแล้วสาน เส้นผ่าศูนย์กลางของวงกลมคล้ายใยแมงมุม ความกว้างพอประมาณ (5 ซม.)

6) ใช้หวายทางหนูทั้งต้นที่เลือกไว้มีขนาดเท่ากัน นำมาขดให้เต็มวงกลมคล้ายขดยากันยุง ใช้เส้นหวายสานยึดแต่ละเส้นจนครบ สิ้นสุดการทำก้นตะกร้าโดยสมบูรณ์

(6) การขึ้นลูกกรง

1) การขึ้นลูกกรง นำเหล็กแหลมเจาะที่ขอบฐานตะกร้าให้เป็นรู 5 - 7 ที่ตามจำนวนลูกกรง จากนั้นนำหวายลูกกรงที่เตรียมไว้เหลาปลายต้นทั้ง 5 - 7 ให้แหลม ใช้ปลายแหลมของลูกกรงสอดลงไปในรูที่เจาะไว้ ต่อจากนั้นใช้มือตัดลูกกรงขึ้นเป็นลวดลาย ใช้เส้นหวายสานยึดติดกับขอบฐานจนครบ

2) การใส่ขอบชั้น 1 (ภาษาพื้นเมืองสุรินทร์เรียกว่า ใส่กะนั๊บ หรือ เอวตะกร้า) โดยนำต้นเจลายที่ตัดเป็นวงกลม มาวางทับกับลูกกรงชั้นที่ 1 ใช้เส้นหวายที่รีดแล้วสานยึดวงกลมกับลูกกรงไว้จนครบรอบวงกลม

3) นำหวายน้ำที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ตีทับบนขอบวงกลมที่ 1 ตอกตะปูยึดทั้งสองวงกลมจนครบรอบ เสร็จตัวกระจัด 1 ชั้น ต่อไปก็เป็นการ ทำหูจับ

(7) การทำหูจับ (มือจับ, หูหิ้ว)

1) ใช้หวายน้ำที่มีขนาดใหญ่พอสมควร มาตัดเป็นรูปโค้ง ใช้ตะปูตอกยึดทั้ง 2 ข้างติดกับฐานตะกร้าและขอบปากตะกร้าโค้งขนาดพอที่จะสอดนิ้ว 4 นิ้ว ได้เป็นหูจับ

2) นำหวายมาทาบบนขอบตะกร้า และหุ้บให้โค้งตาม ใช้ตะปูเข็มตอกยึดติดกันไว้โดยรอบ

3) ใช้เส้นหวายรัดพันรอบขอบปากตะกร้าและหุ้บ เว้นช่องแต่ละช่องให้พองามต่อไปก็สานจุนางเพื่อให้เป็นลวดลายสวยงาม

การตกแต่งเพื่อให้เกิดความสวยงาม

1. การทำความสะอาดเมื่อตะกร้าสกปรก มีเชื้อรา ฝุ่นจับ โดยมากชาวบ้านใช้วิธีธรรมชาติ เช่น นำผลมะเฟืองสุกสเปรี้ยว ถูที่ตัวตะกร้าหรือจะเป็นมะนาวก็ได้ ต่อจากนั้นจึงล้างตากให้แห้ง จะได้ตะกร้าที่สะอาด สวยงามตามธรรมชาติ

2. การทาน้ำมัน เพื่อให้ตะกร้ามีเงา ผิวมันสวยเป็นสีไม้ธรรมชาติ และป้องกันเชื้อราได้ด้วย ควรใช้น้ำมันวานิชสีใสเคลือบเงาหรือแลคเกอร์ เบอร์ 6 ทาตามวิธีที่กำหนดในกระป๋อง

การดูแลรักษาหวาย

1. ผึ่งแดดให้แห้งสนิท
2. ไม่ควรเก็บหวายไว้ในที่ชื้น พื้นซีเมนต์ควรมีอากาศถ่ายเทได้
3. ใส่อะไหล่ให้เหมาะกับขนาดตะกร้า

การทำเครื่องมือรัดหวาย และเครื่องมือตัดลูกกรง

1. วิธีทำแป้นรัดหวาย โดยนำวัสดุที่เหลือใช้ในท้องถิ่น เช่น จานสังกะสีเคลือบ กระป๋องนมผง ปิ่นโตเคลือบ กะละมังเคลือบ นำวัสดุเหล่านี้ไปเจาะรูตามขนาดที่ต้องการหลายๆ รู แล้วนำไปเป็นรัดหวายไปลับกับหินลับมีด เพื่อรักษาความคมและเพื่อมิให้หวายแตกเป็นเส้นขณะรัด

2. วิธีทำไม้ตัดลูกกรง โดยนำไม้เนื้อแข็งขนาดเหมาะสม ความยาว 8 นิ้ว กว้าง 2 นิ้ว หนา 1.5 นิ้ว ใช้เหล็กฉากเจาะรูตีตะปูตอกยึดกับไม้เอาไว้ เพื่อไม่ให้เหล็กขยับ การทำไม้ตัดลูกกรงสามารถทำได้ตามขนาดลวดลายของตะกร้าที่เราต้องการ 1", 2"

7. ข้อมูลหัตถกรรมท้องถิ่น

หัตถกรรม (Handicraft) หมายถึง การทำด้วยมือ เกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้านช่างฝีมือช่างในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง โดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน ความรู้ในการสร้างงานหัตถกรรมมักได้รับการสืบทอดต่อกันมาภายในครอบครัวหรือท้องถิ่น และการสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนานจนมีชื่อเสียงเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อในท้องถิ่น ส่วนความประณีตขึ้นอยู่กับผู้ทำเป็นหลักว่าจะมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนมีฝีมือประณีตเพียงใด จนนำไปสู่การสร้างงานที่มีคุณค่ากลายเป็นศิลปหัตถกรรมที่สวยงามแฝงด้วยสุนทรียภาพ และภูมิปัญญาของผู้สร้างไว้ในงาน คุณค่าของงานหัตถกรรมไทย แต่เดิมงานส่วนใหญ่ไม่ได้ทำเป็นอาชีพ

ผลผลิตที่เกิดขึ้นเพื่อเก็บไว้ใช้สอยในครัวเรือน ตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีพ แต่เมื่อเหลือจากการใช้สอยแล้วจึงจะนำไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นผลผลิตอย่างอื่น หัตถกรรมเป็นงานที่เกี่ยวข้องทั้งด้านจิตใจและวัตถุพอสรุปได้ (จารุวรรณ รัตนโกศา, 2551: 33) ดังนี้

1. ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแง่ต่างๆ ดังต่อไปนี้ ความผูกพันระหว่างครอบครัว ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว 2) ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน 3) อาชีพการทำมาหากิน 4) อาหารการกินของชาวบ้าน 5) การแต่งกาย และ 6) ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม
2. ได้ความรู้เกี่ยวกับความผูกพันระหว่างครอบครัวในด้านต่างๆ
3. คติชาวบ้านกับสังคมที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมไทย ค่านิยมเรื่องความงาม ลักษณะครอบครัว การศึกษา การสั่งสอน ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ยารักษาโรค และไสยศาสตร์

สรุป หัตถกรรม หมายถึง การทำด้วยมือ อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ช่างฝีมือช่างในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง โดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องทั้งด้านจิตใจและวัตถุ เป็นความผูกพันระหว่างครอบครัว ค่านิยม ความงาม การศึกษา การสั่งสอน ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และยารักษาโรค

ลักษณะของหัตถกรรมไทยเป็นงานที่อาศัยทักษะฝีมือความละเอียด ประณีต และความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลา ในการฝึกฝนจึงจะได้ชิ้นงานที่มีคุณค่า Clark (1971 อ้างถึงใน จารุวรรณ รัตนโกศา, 2551: 34) ได้กล่าวลักษณะของหัตถกรรมไว้ 5 ลักษณะ ดังนี้

1. หัตถกรรมไทยเป็นงานที่ทำอยู่ภายในอาคารของบ้านเรือนหรือภายนอกอาคาร แต่อยู่ใกล้บ้านและอาคารไม่มีลักษณะที่จะเรียกได้ว่าเป็นโรงงานอุตสาหกรรม
2. ส่วนใหญ่เป็นงานที่ใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักหวังประโยชน์เพื่อนำส่วนที่เกิดความต้องการไปขายหารายได้พิเศษสำหรับครอบครัว
3. โดยปกติจะใช้แรงงานของตนเอง แต่ก็อาจมีการจ้างแรงงานนอกบ้างแต่เป็นแบบชั่วคราว
4. วัตถุดิบที่ใช้มักมีอยู่ในภูมิลำเนานั้น
5. กรรมวิธีการผลิตมักเป็นแบบดั้งเดิมตามธรรมดาจะใช้เครื่องทุ่นแรงน้อยที่สุดหรือไม่ใช้เลย

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรวัต สุขสีกาญจน์, และคณะ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล ภายใต้บริบทชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำเทคนิค AIC มาใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีความต้องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง จำนวน 20 คน มีการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 3 วงรอบ แนวทางหลักในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์คือ ผลิตง่าย ไม่ซับซ้อน และยังคงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมสร้างสรรค์หัตถกรรมหนังตะลุงอยู่ ต้นแบบผลิตภัณฑ์ที่สร้างมีกระเป๋าสะพาย 1 ใบ กระเป๋าถือแบบมีสายสะพาย 2 ใบ กระเป๋าถือ 2 ใบ และชุดเครื่องประดับ 2 ชุด โดยนำผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ และผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรม

รจนา จันทร์อาสา และคณะ (2553) การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาผลิตภัณฑ์รูปแบบเดิมของผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก 2) เพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบหญ้าแฝกให้มีความสวยงามเหมาะสมกับความต้องการของตลาด 3) เพื่อประเมินความคิดเห็นที่มีต่อผลิตภัณฑ์จากใบหญ้าแฝกที่ออกแบบและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่จะเป็นทเรียนในการสร้างชุมชนเข้มแข็งต่อไป กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร 100 คน สอบถามให้ได้มาซึ่งความต้องการของผู้บริโภค แล้วประเมินรูปแบบโดยผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน จำนวน 3 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ จำนวน 3 ท่าน เพื่อประเมินความเหมาะสมของรูปแบบในการประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ จากนั้นสร้างต้นแบบแล้วประเมินผลวัดระดับความคิดเห็นของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกที่ได้จากการออกแบบ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้บริโภคมีความคิดเห็นกับผลิตภัณฑ์ผู้บริโภคมีความต้องการในรูปแบบเก๋อ็โยกมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์จากใบหญ้าแฝกมากที่สุด รองมาคือ ชุดกระเป๋าสตรี และฉากกั้นห้องตามลำดับ 2) ผลการวิเคราะห์การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ รูปแบบของเก๋อ็โยกที่ออกแบบและพัฒนานั้นมีความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย เหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต มีความสวยงามและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ อยู่ในระดับมากที่สุด 3) ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกมีความเหมาะสมของเก๋อ็โยกด้านประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพมีความเหมาะสมถูกต้องตามสรีระของผู้ใช้ อยู่ในระดับมากที่สุดรองลงมาคือ ความสวยงามของรูปทรงและรายละเอียดสามารถแสดงออกถึงความทันสมัย

รุ่งรัตน์ สุขแสง และคณะ การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีด พื้นที่การวิจัย บ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีด 2 คน ผู้รับการถ่ายทอด 6 คน และผู้เกี่ยวข้อง 13 คน

รวม 21 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต การสนทนากลุ่ม นำเสนอผลการศึกษาระบบพรรณนาวิเคราะห์และนำเสนอเป็นตาราง

ผลการวิจัยพบว่า

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถ่ายทอดโดยการอาศัยบุคคลเป็นแหล่งความรู้ในการสาธิตและฝึกอบรมระยะสั้น ซึ่งโรงเรียนประถมศึกษาถือเป็นแหล่งถ่ายทอดที่สำคัญ ในการถ่ายทอดใช้การเรียนรู้แบบมุขปาฐะ คือ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง และแหล่งความรู้ที่สำคัญ คือ ครอบครัว ตั้งแต่พ่อสอนลูก แม่สอนลูก พี่สอนน้อง นำสอนหลาน

ใช้วิธีสอนด้วยการปฏิบัติจริง อธิบายวิธีการทำด้วยการบอกเล่า หรือบางครั้งคนในหมู่บ้านก็รวมกลุ่มกันเพื่อทำเครื่องจักสานไม่เข้าใจ ปฏิบัติไม่ได้ ก็สอบถามกันได้ การสอนไม่มีการปิดบังความรู้

2. แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีดพบว่า ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสหกรณ์เครดิตยูเนียนหนองห้างจำกัด ในด้านการผลิตและการอนุรักษ์ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และมีการพัฒนาวัตถุดิบ โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไม้ไผ่และหวายซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการจักสาน โดยเฉพาะโรงเรียนมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้ความรู้แก่นักเรียนและคนในชุมชน เกี่ยวกับการจักสานเบื้องต้นและการจักสานไม้ไผ่ลายขีด และส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อให้ได้รับการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้เป็นสินค้าโอท็อป (OTOP)

นรินทร์ รักนุ้ย (2549: 155 - 157) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเครื่องจักสานจังหวัดสุพรรณบุรี: กรณีศึกษากลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาม้า อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลงานเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ในประเด็นลวดลายกระบวนการจักสานและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับเครื่องจักสาน ผลจากการศึกษาครั้งนี้นำไปพัฒนาการออกแบบลวดลาย กระบวนการจักสาน และงานออกแบบที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักสานในด้านอื่นๆ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรีซึ่งได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อรวบรวมชาวบ้านเชื้อสายไทยพวนที่มีความรักในงานศิลป์สืบสานงานจักสาน เน้นการอนุรักษ์เครื่องจักสานลวดลายโบราณประยุกต์เข้ากับรูปทรงได้อย่างกลมกลืน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีประเพณีและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมควบคู่กับการตั้งถิ่นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับเครื่องจักสาน เช่น กระเป๋านิยมใช้เมื่อไปท่องเที่ยว ไปงานพิธีการสำคัญ กล่องใส่ของนิยมใช้ใส่ของมีค่า เช่น เครื่องประดับ อุปกรณ์เย็บปักถักร้อย เศษเหรียญเศษสตางค์ ตะกร้านิยมใช้ใส่ของเมื่อจ่ายตลาด ใช้ใส่สิ่งของไปวัด ใช้ใส่สิ่งของไปฝากญาติผู้ใหญ่ กระจาดนิยมใส่ภาชนะบรรจุเครื่องคาวหวานไปถวาย

พระภิกษุสงฆ์ที่วัด ใส่ภาชนะของควาหวาน ผลไม้เตรียมอาหารสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ใส่ผลไม้หรือภาชนะใส่อาหารประจำบ้าน ผ่าซิมี่สำหรับปกปิดอาหารประจำบ้าน สำหรับปกปิดอาหารถวายพระ น้ำชานิยมใช้ใส่กากระเบื้องน้ำร้อนเพื่อเก็บความร้อนให้มีความร้อนมากกว่าเดิม พัดสานไม้ไผ่ใช้พัดโบกประจำบ้านเมื่อมีอากาศร้อน แจกันไม้ไผ่ใช้ใส่ดอกไม้ตักแต่งบ้านตกแต่งโต๊ะอาหาร

สุภาพร ชาววัง (2552) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพานิชย์ จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตเครื่องจักสาน และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพานิชย์ จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ดำเนินมาแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดวัฒนธรรมการจักสานเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน การผลิตเครื่องจักสานของกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผลิตเครื่องจักสาน ผักตบชวา หวาย ในอดีตชาวบ้านจะหาวัตถุดิบในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อจากแหล่งอื่นๆ นอกจากนี้เครื่องจักสานกับความเชื่อเรื่องพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันกับเครื่องจักสานในวิถีชีวิต และมีเครื่องจักสานบางชนิดที่ยังใช้ในพิธีกรรม เช่น การเกิด ประเพณีงานบุญ พิธีทางศาสนา ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมของเครื่องจักสานได้ลดน้อยลง เนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยี ด้านการพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ในการผลิตเครื่องจักสานโดยการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้จากกลุ่มอื่น หรือหน่วยงานอื่นภายนอกกลุ่มของตน โดยการอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน การพัฒนาด้านวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ และการผลิตอย่างต่อเนื่อง มีการนำเทคนิคในด้านต่างๆ เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต เช่น การคัดเลือกต้น ผักตบชวา การย้อมสีหวาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ มีการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์วัตถุดิบที่ทำให้เครื่องจักสานมีคุณภาพ โดยผู้ผลิตต้องมีความรู้ในการคัดเลือกคุณภาพของวัตถุดิบ ส่วนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ได้เน้นความประณีตสวยงาม ความเหมาะสมกับการใช้งาน มาตรฐานผลิตภัณฑ์กระบวนการผลิต ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้มีคุณภาพ เป็นที่ยอมรับ ทำให้มีการปรับปรุงพัฒนากระบวนการผลิตเครื่องจักสาน มีจุดเด่น มีเอกลักษณ์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของสมาชิกทุกคน ด้านการส่งเสริมการผลิตเครื่องจักสาน จากภูมิปัญญาพื้นบ้านให้มีการพัฒนาเชิงพาณิชย์ โดยชาวบ้านที่มีฝีมือในการผลิตเครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ดังนั้นการพัฒนาเครื่องจักสาน หวาย ผักตบชวา ให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และมีการส่งเสริมด้านการตลาดสามารถใช้เป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มสำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายตามความต้องการของตลาด การหาช่องทางจำหน่ายได้ด้วยตนเอง รวมทั้งการได้รับความร่วมมือส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและพ่อค้า เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการ

อัญชลี คงทอง (2553) ศึกษาเรื่อง แบบอย่างในการพัฒนาอาชีพจักสานอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่มอาชีพจักสาน และปัจจัยหลักของความสำเร็จของการพัฒนาอาชีพของกลุ่มจักสานอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวิธีการศึกษา โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า พัฒนาการของกลุ่มอาชีพจักสาน เริ่มจากการรวมกลุ่มอาชีพจักสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 โดยมีสมาชิกเพียง 3 คน รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องใช้ทั่วไป เช่น ตะกร้า กระเป๋า กระจาด พัด เป็นต้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการจักสานกับกลุ่มภายนอกชุมชน อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุย สำหรับการถ่ายทอดความรู้ เป็นลักษณะแบบกลุ่มครอบครัว และเครือข่าย จากรุ่นสู่รุ่นและเพื่อนบ้าน ด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มในระยะเริ่มต้นนี้ ยังไม่มีกติการ่วมกันเป็นลายลักษณ์อักษร มีการพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือกัน จนสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ สำหรับปัจจัยหลักของความสำเร็จของการพัฒนาอาชีพของกลุ่มจักสานนั้นควรมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ ได้แก่ 1) ด้านผู้นำกลุ่ม ควรเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่มีอาชีพจักสานเป็นทุนเดิม มีการเต็มใจที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นผู้นำที่เสียสละ อดทน มองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าแสดงออกในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 2) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ทางกลุ่มได้ข้อสรุปว่าการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ควรมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย จะทำให้กลุ่มมีความแนบแน่นต่อกัน มีพลังการทำงานที่เข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด 3) ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า การทำงานในรูปแบบกลุ่มถ้าจะให้ประสบผลสำเร็จต้องให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน สมาชิกจะมีความผูกพันเหนียวแน่นกับกลุ่มและทำให้เกิดพลังในการทำงาน 4) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่ากลุ่มอาชีพจักสานควรให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มขึ้น ควรมีการวางแผนสำหรับการสืบทอดอาชีพจักสาน เพื่อให้กลุ่มคงอยู่ได้ตลอดไป มิฉะนั้นแล้ว กลุ่มอาจจะล่มสลาย เพราะงานจักสานต้องมีการฝึกฝนให้เกิดความเป็นความชำนาญ เป็นการสั่งสมประสบการณ์แล้วสืบทอดให้ลูกหลานรุ่นต่อไป ในลักษณะครูสอนศิษย์ พ่อสอนลูก พี่สอนน้อง ต่อไปเรื่อย ด้วยการฝึกจนปฏิบัติจริง และ 5) ด้านการช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน กลุ่มอาชีพจักสานควรได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต่อไป เนื่องจากการพัฒนาอาชีพจักสานให้ก้าวหน้าขึ้นนั้น ต้องมีปัจจัยหลายๆ ด้านเข้ามาเกี่ยวข้อง และปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีทั้งสิ่งที่กลุ่มสามารถทำได้ และสิ่งที่กลุ่มต้องพึ่งพาอาศัยภายนอกชุมชน เข้ามาช่วยเหลือด้วยเช่น ด้านการประชาสัมพันธ์

อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และคณะ (2545: 78) ได้ทำการศึกษาสถานการณ์การผลิต การตลาด โอกาสทางการตลาดของสินค้าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กรณีศึกษาเครื่องจักสาน จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอ่างทอง จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องจักสานในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 8 กลุ่ม และจากจังหวัดอ่างทอง จำนวน 6 กลุ่ม และกลุ่มตัวอย่างจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องผลการศึกษาพบว่า ผู้ผลิต

เครื่องจักสานส่วนใหญ่ทำเครื่องจักสานเป็นอาชีพเสริมจากการทำการเกษตร โดยได้รับรายได้จากการทำเครื่องจักสานประมาณรายละ 2,000 - 3,000 บาทต่อเดือน รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานส่วนใหญ่จะเป็นวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำเครื่องจักสานมักจะเป็นเครื่องมือที่เรียบง่าย ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ผลิตได้จะมีคุณภาพไม่คงที่และปริมาณที่ผลิตได้ก็ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับช่วงเวลาที่ทำการผลิต นอกจากนี้ยังพบว่าผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผลิตเครื่องจักสานตัวอย่างการผลิตมีชนิด รูปแบบ และขนาดของผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย การพัฒนาชนิดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์เป็นไปอย่างช้าๆ ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้เน้นการใช้วัสดุจากธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ราคาจำหน่ายผลิตภัณฑ์ค่อนข้างต่ำ โดยส่วนใหญ่เป็นการขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ปัญหาและอุปสรรคที่กลุ่มผู้ผลิตเครื่องจักสานประสบที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาความไม่เพียงพอของเงินทุน การขาดทักษะในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ และการขาดตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ที่แน่นอน ผลการวิเคราะห์โอกาสทางการตลาด พบว่ากลุ่มผู้ผลิตส่วนใหญ่มีสภาพแวดล้อมภายในเข้มแข็งในระดับปานกลาง และสภาพแวดล้อมภายนอกมีผลต่อกลุ่มผู้ผลิตในระดับปานกลาง ดังนั้นกลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้ผลิตจึงได้แก่ กลยุทธ์รักษารฐานเดิม

การสำรวจข้อมูลของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น คติความเชื่อ ประเพณี นำไปสู่การสร้างสรรครูปแบบของงานหัตถกรรม อนุমান สมบูรณ์ศิลป์ ทำการศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมท้องถิ่น ประเภทโคม ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดประเด็นเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา รูปแบบ ลวดลายที่ใช้ในการตกแต่ง คติความเชื่อ ประเพณีกระบวนการสร้างสรรค์ ซึ่งผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน เชื่อมโยงกับบริบทความเชื่อตามจารีตประเพณี กระบวน การสร้างสรรค์ ช่วยให้สามารถบันทึกข้อมูลที่เป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าอนุรักษ์และสืบสานต่อของคนรุ่นลูกหลาน ผู้วิจัยเห็นว่าหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วมในการประสานงานอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประชาสัมพันธ์เผยแพร่ เพราะยังไม่เป็นที่รู้จักของคนส่วนใหญ่ของประเทศ (อนุমান สมบูรณ์ศิลป์, 2547)

จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในจังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง ของธनिया กิตติสิทโธ พบว่า หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ใช้อุปกรณ์น้อยชิ้น การทำต้องอาศัยทักษะความชำนาญและฝีมือช่างจักสาน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของทั้งสองจังหวัดเหมือนกัน รูปแบบผลิตภัณฑ์และลวดลายพัฒนาไปตามความต้องการของตลาด ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานกับวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม พบว่า จากอดีตผลิตใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นอาชีพเสริม แต่ปัจจุบันภาครัฐสนับสนุนทำให้เข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพิ่มรายได้และกลายเป็นอาชีพหลัก

ในอนาคตมีแนวโน้มของตลาดที่กว้างมากขึ้น แต่เมื่อเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมส่งผลให้การถ่ายทอดรูปแบบ และเอกลักษณ์ดั้งเดิมที่สืบทอดจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่เลือนหายไป จึงควรสร้างหลักสูตรหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาให้คงอยู่ เพราะฉะนั้นการศึกษาและมีการเปรียบเทียบรูปแบบเครื่องจักสานระหว่างชุมชนก็มีส่วนสำคัญในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ต่อไปในอนาคต ได้รู้ถึงข้อดีข้อเสียของแต่ละชุมชนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาได้ตรงจุด (ธनिया กิตติสิทโธ, 2547)

จากงานวิจัยของอภิสิทธิ์ ไส้ตู่รุโกล และคณะ เป็นการศึกษางานออกแบบเพื่อการอนุรักษ์กรรมที่สืบทอดจากวัสดุธรรมชาติ เพื่อศึกษาพัฒนาการของการออกแบบหีบห่อในภาคใต้ โดยมีประเด็นสำคัญในการศึกษาวัสดุจากธรรมชาติในการทำหีบห่อภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีผลต่อแนวคิดรูปแบบของหีบห่อวัสดุธรรมชาติในสังคมไทย ผลจากการวิจัยพบว่า การใช้วัสดุธรรมชาติในการหีบห่ออาหารของคนในภาคใต้มีมานานและได้สืบทอดไปยังรุ่นลูกหลาน โดยมีการเลือกสรรชนิดวัสดุที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เริ่มจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ บริเวณที่ใกล้เคียงที่พักอาศัยเป็นหลักและสามารถเลือกใช้ส่วนต่างๆ ของพืชที่ทำหีบห่อตามความเหมาะสมของประเภทอาหารได้อย่างลงตัว วัสดุธรรมชาติดังกล่าวประกอบด้วยใบและกาบกล้วย ใบกะป้อ ใบไผ่ ใบจาก ใบคลุ้ม ใบลาน ใบชิง ใบตัง ใบยางพารา กาบหมาก กระจูด หม้อข้าวหม้อแกงลิง เป็นต้น จากข้อมูลพื้นฐานความหลากหลายของวัสดุธรรมชาตินำมาใช้ในการหีบห่อดังกล่าว (อภิสิทธิ์ ไส้ตู่รุโกล และคณะ, 2546)

วัฒนา บันเทิงสุข (2546) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านซากตบเต่า จังหวัดระยอง โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา หารูปแบบ วิเคราะห์ผลและหาข้อสรุปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งมีประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู การอนุรักษ์และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการศึกษาจากบุคคลจำนวน 59 คน โดยบุคคลแรกเลือกแบบสโนว์บอลล์เทคนิค (Snow ball technique) และนำเทคนิค SWOT มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า จุดอ่อนของชุมชนคือ ผู้นำชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและปฏิบัติงานเอื้อต่อการพัฒนาชุมชนน้อย ประชาชนขาดแรงจูงใจในการพัฒนางานภูมิปัญญาและไม่มีรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดำเนินงานหารายได้ แต่จุดแข็งของชุมชนคือ ชุมชนมีทรัพยากรที่เป็นของชุมชนหลายชนิด มีเอกลักษณ์อาหารจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ครัวภูมิปัญญามีหลายกลุ่ม มีพื้นที่และแหล่งน้ำที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตร สำหรับการวิจัยนี้ ชุมชนได้เสนอให้นำทุนของชุมชนที่ประกอบด้วยครัวภูมิปัญญา ผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ด้านอาหารมาพัฒนา โดยนำสมุนไพรกระเทียมมาทำเป็นอาหารเพื่อเป็นตัวแทนในการสร้างปรากฏการณ์ จนได้รูปแบบเบื้องต้นของการมีส่วนร่วม

ของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านซาก ตำบล จันทระยอง อันประกอบไปด้วยการดำเนินงานหลัก 15 ประการ คือ 1) รวมกลุ่มผู้ที่สนใจ ที่มีแนวคิดเดียวกัน 2) เลือกกิจกรรมที่ปฏิบัติง่าย ใช้ทุนน้อยมาเป็นสื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) สำรวจตลาดผู้บริโภคเพื่อหาความเป็นไปได้ของการผลิต 4) มีระเบียบการทำงานของกลุ่ม 5) มีกลุ่มเป้าหมายที่รองรับผลิตภัณฑ์ที่ชัดเจน 6) ทุกคนที่ทำงานต้องมีความรู้ความเข้าใจในสรรพคุณของผลิตภัณฑ์ 7) แบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้สมาชิกเลือกงานเอง 8) เลือกสถานที่ที่เอื้อและสะดวกต่อการทำงานของสมาชิก 9) เริ่มงานจากจำนวนน้อยแล้วขยายงานตามความต้องการของผู้บริโภค 10) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานและผลผลิตที่ตรงประเด็น 11) ให้ความสำคัญและความเสมอภาคกับทุกคน 12) เมื่อพบปัญหาต้องสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการได้ทันที 13) หลีกเลี่ยงความขัดแย้งในกลุ่มและบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ 14) พัฒนาปรับปรุงงานให้มีความสม่ำเสมอทั้งคุณภาพและปริมาณสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และ 15) มีการสร้างขวัญและกำลังใจที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่ม โดยหลังจากที่ผู้สร้างผลิตภัณฑ์นำรูปแบบไปใช้แล้วทำให้สามารถดำเนินการบริหารจัดการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้สร้างผลิตภัณฑ์ ผู้ขายวัตถุดิบ ผู้บริโภค ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างงาน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และมีรายได้เพิ่มขึ้น และจากปรากฏการณ์ที่ศึกษา ผู้วิจัยนำมาสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี คือ ทุนทางบวก ได้แก่ องค์ประกอบที่ช่วยส่งเสริมและเอื้อต่อการพัฒนาชุมชน ส่วนทุนทางลบ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้เกิดอุปสรรคและไม่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์ประกอบของทุนทั้งสองประเภทนี้ประกอบด้วยทรัพยากรบุคคล วัตถุดิบ และบริบทสิ่งแวดล้อมต่างๆ ดังนั้น ถ้านำทุนทางบวกและทุนทางลบมาปรับใช้เพื่อสร้างกิจกรรมที่เหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนาชุมชนก็จะสามารถไปถึงเป้าหมายที่ต้องการได้ (วัฒนา บ้านเทิงสุข, 2546)

บทที่ 3

การออกแบบและวิธีการวิจัย

การพัฒนาผลิตภัณฑ์นวัตกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการแสวงหาความรู้ความจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Inquiry) เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงภายในบริบท ณ ช่วงเวลาที่ลงพื้นที่ การศึกษาเฉพาะกรณีเชิงคุณภาพ จำแนกตามสาขาวิชา (Merriam, 1998 อ้างถึงใน องอาจ นัยวัฒน์, 2548: 360) ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีทางสังคมวิทยา (Sociological Case Study) เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเชิงคุณภาพประเภทหนึ่งที่มีได้รับความนิยมนำมาใช้ออกแบบในการแสวงหาความรู้ความจริงทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์

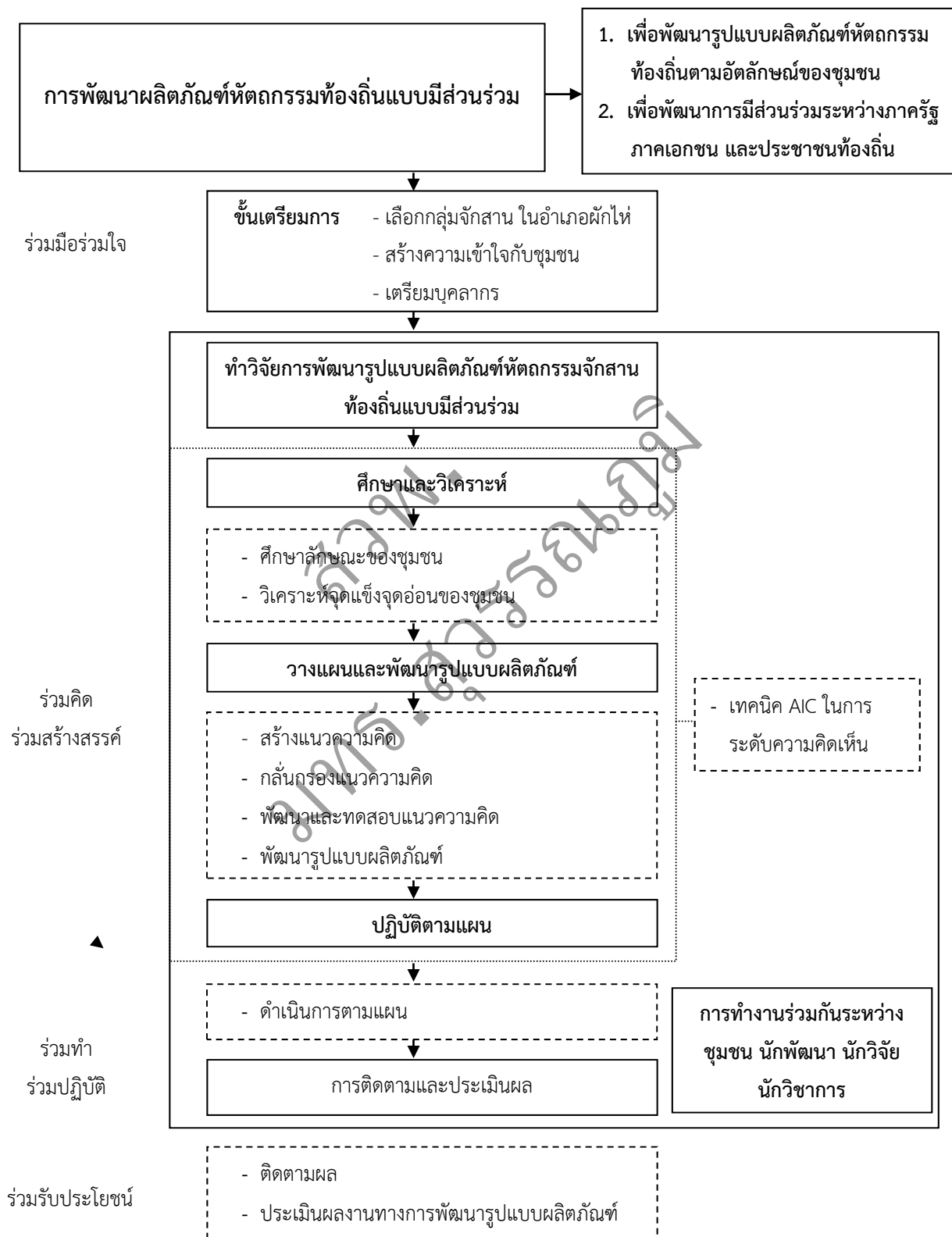
สำหรับการวิจัยครั้งนี้ เลือกเฉพาะกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การนำเสนอสาระสำคัญในบทนี้จะเน้นรายละเอียดในการศึกษา

แสดงความคิดรวบยอดของเทคนิค AIC

A-I-C	Appreciation-Influence-Control
	<ul style="list-style-type: none">- การประชุมแบบมีส่วนร่วม- กระบวนการเรียนรู้ของคนและระหว่างการประชุม- ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนและระหว่างการประชุม- การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น- ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างคุณค่าของคนอื่น- รู้จักอดกลั้น ระวังเหตุผล- การตัดสินใจร่วมกัน
A	Appreciation การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็นรับฟัง ยอมรับ และสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ A1 : สภาพปัจจุบันที่รับรู้ สภาวะจริงและสภาพอนาคตที่อยากเห็นหรือมุ่งหวัง (The Reality) A2 : สภาพที่ปรารถนาในอนาคต (The Ideal/Vision)
I	Influence กำหนดยุทธศาสตร์ มาตรการ ทักษะ และเสนอทางเลือก เพื่อให้บรรลุความมุ่งหวัง บรรลุภาพที่พึงประสงค์ I1 : การคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุความมุ่งหวัง/ภาพที่พึงประสงค์ I2 : การจัดลำดับความสำคัญ
C	Control การทำงานร่วมกัน โดยนำเอาโครงการและกิจกรรมมาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มดำเนินการที่แต่ละกลุ่มถนัด และแสวงหาทรัพยากร C1 : แบ่งความรับผิดชอบ C2 : จัดทำแผนปฏิบัติการ

ที่มา : ชอบ เข้มกลัด และโกวิท พวงงาม, (2547). เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. หน้า 59.

แสดงขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

วิธีการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document Study) ดำเนินการศึกษาทบทวนเอกสาร และบันทึกต่างๆ ได้แก่ ภาคนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความและเอกสารทางวิชาการ เอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐและเอกชน
2. ศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานวิจัย ภายใต้บรรยากาศของการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน
3. ศึกษาโดยสังเกตการณ์ (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
4. ศึกษาโดยจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group)
5. ศึกษาโดยสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญ

วิธีดำเนินการวิจัยและแผนการดำเนินงาน

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- ข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ ลักษณะของอำเภอผักไห่ กลุ่มจักสาน และลักษณะของผลิตภัณฑ์
- ข้อมูลปฐมภูมิ จากการสำรวจพื้นที่เข้าพบกลุ่มจักสานในเขตอำเภอผักไห่ เพื่อกำหนดพื้นที่ให้การวิจัย

2. ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. คัดเลือกชุมชน
2. สร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ภาพกับชุมชน
3. เตรียมบุคลากรในการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยภาคสนามร่วมกับชุมชน นักพัฒนา นักวิจัย และนักวิชาการ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ศึกษาและวิเคราะห์
 - ศึกษาลักษณะของชุมชน
 - วิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชน เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

2. วางแผนและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

- สร้างแนวความคิด
- กลั่นกรองแนวความคิด
- พัฒนาและทดสอบแนวความคิด
- พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

3. ปฏิบัติตามแผน โดยดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น

ผู้วิจัยนำเสนอการสรุปผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น แล้วนำเสนอในรูปแบบของเอกสารและด้วยวาจา แก่ชุมชน นักพัฒนา หน่วยงานภาครัฐ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

สวพ.
มทร.สุวรรณภูมิ

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายใต้รูปแบบดำเนินงานวิจัยประกอบด้วย 1) พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นตามอัตลักษณ์ของชุมชน 2) พัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้วิจัยขอเสนอภายใต้ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่

1. บริบทของชุมชนอำเภอผักไห่
2. ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจักสานตะกร้าหวายที่ผู้ประกอบการต้องการพัฒนา
4. ศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยหัตถกรรมจักสาน

1. บริบทของชุมชนอำเภอผักไห่

อำเภอผักไห่ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เดิมชื่อ อำเภอเสนาใหญ่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นชื่ออำเภอดังเช่นปัจจุบัน

ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอผักไห่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอวิเศษชัยชาญและอำเภอป่าโมก (จังหวัดอ่างทอง)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอป่าโมก (จังหวัดอ่างทอง) และอำเภอบางบาล

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเสนาและอำเภอบางซ้าย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบางปลาม้าและอำเภอเมืองสุพรรณบุรี (จังหวัดสุพรรณบุรี)

การแบ่งเขตการปกครอง

การปกครองส่วนภูมิภาคอำเภอผักไห่ แบ่งเขตการปกครองย่อยเป็น 16 ตำบล แต่ละตำบล แบ่งออกเป็น หมู่บ้าน รวม 128 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ผักไห่	(Phak Hai)	9. กุฎี	(Kudi)
2. อมฤต	(Ammarit)	10. ลำตะเคียน	(Lam Takhian)
3. บ้านแค	(Ban Khae)	11. โคนกช้าง	(Khok Chang)
4. ลาดน้ำเค็ม	(Lat Nam Khem)	12. จักราช	(Chakkarat)
5. ตาลาน	(Ta Lan)	13. หนองน้ำใหญ่	(Nong Nam Yai)
6. ท่าดินแดง	(Tha Din Daeng)	14. ลาดชิด	(Lat Chit)
7. ดอนลาน	(Don Lan)	15. หน้าโคก	(Na Khok)
8. นาคู	(Na Khu)	16. บ้านใหญ่	(Ban Yai)

การปกครองส่วนท้องถิ่นท้องที่อำเภอผักไห่ ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 10 แห่ง ได้แก่

เทศบาลเมืองผักไห่ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลผักไห่ ตำบลอมฤตทั้งตำบล บางส่วนของตำบลตาลาน บางส่วนของตำบลลาดชิด บางส่วนของตำบลหน้าโคก และตำบลบ้านใหญ่ทั้งตำบล

เทศบาลตำบลลาดชะโด ครอบคลุมพื้นที่ตำบลจักราชและตำบลหนองน้ำใหญ่ทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแค ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบ้านแคทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลลาดน้ำเค็ม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลผักไห่ (เฉพาะนอกเขตเทศบาลเมืองผักไห่) ตำบลลาดน้ำเค็มทั้งตำบล และตำบลโคนกช้างทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าดินแดง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าดินแดงทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลดอนลาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดอนลานและตำบลลำตะเคียนทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลนาคู ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาคูทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลกุฎี ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกุฎีทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลลาดชิด ครอบคลุมพื้นที่ตำบลตาลานและตำบลลาดชิด (เฉพาะนอกเขตเทศบาลเมืองผักไห่)

องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าโคก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหน้าโคก (เฉพาะนอกเขตเทศบาลเมืองผักไห่)

2. ประวัติกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การทำตะกร้าหวายของตำบลท่าดินแดง เกิดขึ้นครั้งแรกจากเมื่อปี 2512 นางแยม แจ่มศักดิ์ ชาวบ้านหมู่ 8 บ้านท้ายบ้าน ตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ไปหัดทำ ตะกร้าหวายมาจากตำบลบ้านกระทุ่ม อำเภอสนา แล้วกลับมาทำในหมู่บ้าน ซึ่งตอนนั้นทำกันไม่กี่ หลังคาเรือน

ปี 2520 นางมาลี สุขสุทิน ไปหัดทำตะกร้าหวาย โดยมีนางอนงค์ แจ่มศักดิ์ เป็นผู้สอนให้ ตอนนี้การทำตะกร้าหวายเริ่มทำกันมากขึ้นหลายหมู่บ้านของตำบล

ปี 2538 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ ได้เข้ามาจัดตั้งกลุ่มให้กับชาวบ้านโดยใช้ชื่อ กลุ่มจักสานตะกร้าหวายตำบลท่าดินแดง โดยมี นางมาลี สุขสุทิน เป็นประธาน

ปี 2546 ได้ขึ้นทะเบียนหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของตำบลและอำเภอผักไห่

ปี 2547 และ ปี 2549 ได้ส่งผลิตภัณฑ์ตะกร้าหวายเข้าคัดสรรระดับประเทศ ได้รับรางวัล ระดับ 2 ดาว

ปี 2549 ได้รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) อนุญาตให้ใช้เครื่องหมาย “มผช. 19/2546” ออกโดย สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และในปีนี้นักกลุ่มจักสานฯ ได้รับการ คัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ ระดับ 2 ดาว อีกครั้ง ต่อมานายธัชฤทธิ์ ปนารักษ์ พัฒนาการจังหวัด พระนครศรีอยุธยา ได้มาเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และให้คำแนะนำเปลี่ยนแปลงโดยนำจุดเด่นของ ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากหวายกาหลง แล้วตั้งชื่อผลิตภัณฑ์ให้ใหม่ว่า “ตะกร้ากาหลง” ตามชื่อของหวาย

ปี 2550 สำนักงานสหกรณ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เข้ามาอบรมและจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ในสังกัดสหกรณ์ โดยมีนายบุญเลิศ สุขสุทิน เป็นประธานกลุ่ม ใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มอาชีพสหกรณ์ จักสานตำบลท่าดินแดง”

วัตถุดิบที่ใช้

1. หวายต้นหรือหวายกาหลง
2. หวายสาน
3. หวายผิว
4. ตะปูเข็ม 3 ขนาด (5 หุน, 6 หุน, 7 หุน)

เครื่องมือเครื่องใช้

1. สว่านไฟฟ้า
2. มีดจักตอก
3. กรรไกรตัดกิ่งไม้
4. คีมปากจิ้งจก

5. คีมตัดสายไฟ
6. ค้อน
7. เหล็กหมาด แบบ-กลม
8. ตลับเมตร
9. ที่รองพับตะปู

ขั้นตอนการทำตะกร้าหวาย

1. เตรียมแบบรองตะกร้าตามขนาดที่เราต้องการจะทำ โดยมีขนาดเล็กและขนาดใหญ่
2. นำหวายต้นหรือหวายกาหลงมาตัดทำโครงก้นตะกร้า
3. นำหวายสานมาพันกับโครงก้นที่เตรียมไว้ เสร็จแล้วนำมาเจาะรูร้อยคิ้ว ใช้สว่านไฟฟ้า เจาะเข้าแบบหรือรองตะกร้า
4. ขึ้นรูปสานตัวตะกร้า
5. เก็บปากหรือพับปากตะกร้าเพื่อความเรียบร้อย
6. นำหลายต้นหรือหวายกาหลงมาใส่ขอบยึดด้วยตะปู
7. ตัดหวายตะกร้า แล้วนำหวายผิวพอกมาพันหุ้ม
8. ถากดินเปิดตามขอบตะกร้า
9. นำตะกร้าที่สานเสร็จแล้วมาเผาขนออกเพื่อเก็บความเรียบร้อย
10. ลงสีหรือทาน้ำมัน เป็นอันเสร็จขั้นตอนการทำตะกร้าหวาย

3. ผลิภัณฑ์ของกลุ่มจักสานตะกร้าหวายที่ผู้ประกอบการต้องการพัฒนา

ผลิภัณฑ์ของกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย (เดิม)

ผลิภัณฑ์เขี่ยนหมาก

รูปแบบบรรจุภัณฑ์

ตะกร้าหวาย “ลายผักไห่”

ตะกร้าเขียนหมาก พร้อมบรรจุภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นตามอัตลักษณ์ของชุมชน และเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีลักษณะเป็นกรณีศึกษา (Case Study) ในที่นี้ คือ กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นกลุ่มจักสานที่ผ่านการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนจากสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเป็นความต้องการจากผู้ประกอบการในอันที่จะมีวิธีการทำงานที่แสดงถึงศักยภาพและคิดอย่างเป็นระบบ สามารถจัดระบบความคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมทั้งต้องการแสดงให้เห็นถึงความเป็นนวัตกรรม ความคิดริเริ่ม ความแปลกใหม่ ความโดดเด่น ต้องการเทคนิคและวิธีการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้ 1) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อศึกษาความต้องการจากกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย 2) การจัดประชาพิจารณ์เพื่อเลือกสายตะกร้าหวายสำหรับเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอผักไห่ 3) ถ่ายทอดการสานตะกร้าหวายสายผักไห่แก่สมาชิกของกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย 4) จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์สำหรับกลุ่มจักสานตะกร้าหวาย

1. สรุปผลการศึกษา

จากการดำเนินการวิจัย “การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” สามารถสรุปผลการศึกษา ดังนี้

รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นตามอัตลักษณ์ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอผักไห่ และประชาชนในอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประชาสัมพันธ์กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. ข้อเสนอแนะระดับชุมชน

1. ควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมจักสานตะกร้าหวายภายในชุมชน ถ่ายทอดสู่สถาบันการศึกษา เพื่อเป็นการปลูกฝังงานด้านหัตถกรรมแก่เยาวชนในท้องถิ่น และเพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันดีงาม
2. ชุมชนควรส่งเสริมให้เกิดการใช้สินค้าที่ผลิตในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของหัตถกรรมอย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอแนะระดับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

1. ผู้บริหารสถานศึกษาในชุมชน ควรได้ส่งเสริมการจัดทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมจักสาน
2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีการสนับสนุนการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆ อย่างจริงจัง ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ และไม่ควรมีการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อนกัน ซึ่งการสนับสนุนดังกล่าวต้องเป็นรูปแบบการสนับสนุนให้กลุ่มสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเองเป็นหลัก

4. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

ควรมีการศึกษาด้านการบริหารการตลาดอย่างเต็มศักยภาพ เนื่องจากหากมูลค่าของผลิตภัณฑ์มีราคาสูงขึ้น กลุ่มจักสานตะกร้าหวายจะมีกำลังใจในการผลิต เนื่องจากงานทุกชิ้นต้องอาศัยฝีมือ เวลา และประสบการณ์ค่อนข้างสูง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2537). ศิลปะและหัตถกรรมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- กษม อมันตกุล. (2546). การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสินค้าของที่ระลึกทองเหลืองสถาน
จ.ฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ คอ.ม. (เทคโนโลยีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม). กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- คณะมัณฑนศิลป์.(ม.ป.ป). โครงการพัฒนาศักยภาพด้านศิลปะและการออกแบบในการผลิตงาน
หัตถกรรมท้องถิ่นจังหวัดเพชรบุรี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำลอง วิบูลย์ปิ่น. (2545). ศิลปหัตถกรรมผักตบชวาในจังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ไทยคดีศึกษา :
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ฉายรุ่ง ไชยกำบัง. (2547). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพมาตรฐานเครื่องจัก
สานไม้ไผ่ลายขีดบ้านหนองสระพังหมู่ที่3ตำบลหนองห้าง.
- นवलลอ ทินานนท์. (2544). การศึกษางานหัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดนครนายก. กรุงเทพฯ :
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2537). เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ: บีแอนด์บี พลับลิชชิ่ง.
- รจนา จันทราสา และคณะ. การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก. 2553
- เรวัต สุขสีกาญจน์, และคณะ. การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง
- นรินทร์ รักนุ้ย. การศึกษาเครื่องจักสานจังหวัดสุพรรณบุรี : กรณีศึกษากลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหม้า
อำเภอบางปลาหม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. 2549
- เรวัต สุขสีกาญจน์. (2549). การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดในจังหวัดนครศรีธรรมราช.
วิทยานิพนธ์ คอ.ม. (เทคโนโลยีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย สถาบัน
เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- วัชรินทร์ จรุงจิตสุนทร. (2548). หลักการและแนวทางการออกแบบผลิตภัณฑ์. กรุงเทพฯ:
แอ๊ปเปิ้ลพริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- วัฒนา บันเทิงสุข. ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. 2546

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : ปานยา, 2527.

_____. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
2535.

_____. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : บ้านหนังสือ, 2535.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **เครื่องจักสานในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์. 2532

สุภาพ ชาววัง. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพาณิชย์ จังหวัด
นครราชสีมา. 2552

อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และคณะ. สถานการณ์การผลิต การตลาด โอกาสทางการตลาดของสินค้า
ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กรณีศึกษา เครื่องจักสาน
จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอ่างทอง

อัญชลี คงทอง. แบบอย่างในการพัฒนาอาชีพจักสานอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี. 2553

http://cyberclass.msu.ac.th/cyberclass/cyberclass-uploads/libs/html/45146/unit04_003.htm

<http://www.culture.go.th/knowledge/story/wickerware/wickerware.html>

<http://phakhai.ayutthaya.police.go.th/about-phakhai/phakhai-history>

<http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=140801>

<http://www.panyathai.or.th>

<http://www.tci-thaijo.org/index.php/sujthai/issue/view/1024>